

Els noms dels municipis de la Catalunya aragonesa [suite]

Autor(en): **Corominas, Joan**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Revue de linguistique romane**

Band (Jahr): **23 (1959)**

Heft 91-92

PDF erstellt am: **26.09.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-399248>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern. Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

ELS NOMS DELS MUNICIPIS DE LA CATALUNYA ARAGONESA

(Suite.)

FAVARA DE MATARRANYA; ofic. : *Fabara*. Pron. pop. : *fabara* (12). Gentilici : *favarols*.

Docum. ant. : *Fabara* 1207 (en llatí, Miret, *El Vizc. de Castellbò*, 174), *Favara* 1280, 1280, segle XVI.

Etim. : Àr. *fawwára* 'deu, font'. Aquest nom al·ludeix a la *Font de la Carrera*, a l'altre cap del pont del Matarranya, a la qual condueix el camí dit per antonomàsia *la Carrera 'e la Font*. És de les que no s'eixuguen mai, i està protegida per un arc, construcció ja antiga i que potser ve del temps dels moros. Per a representants del mot *fawwára* en la topònimia portuguesa, Silveira, *RL*, XXIV, 192. D'una accentuació vulgar *fáwwara* poden resultar el valencià *Faura* i els portuguesos *Alfaura* i *Alfora*.

El determinatiu « de Matarranya » s'introdueix per distingir de l'homòfon *Favara* o *Favareta*, de la Ribera del Xúquer. Pel que fa al nom del riu *Matarranya*, ja apareix en documents del segle XII (1178, *Bol. Soc. Castellon. de Cult.*, XVI, 386). No cal pensar que pugui ésser un compost de *matar* i *rana* 'granota' (llavors caldria escriure'l amb *r* simple i guionet). L'etimologia real crec que és un àr. vulgar *rámbla maṭránīya* (clàssic *maṭrānīya*) 'la rambla de l'Arquebisbe', derivat de *maṭrān* 'arquebisbe'; nom que li donarien els mossàrabs tortosins i de la Ribera de l'Ebre, per tal com en aquest riu s'acabava la jurisdicció del bisbe de Tortosa i començava la de l'arquebisbe de Saragossa. Segons les *Rationes Decimarum* de 1280, ja llavors Maella, Massalió, Fondespatla, Mont-roig, Pena-roja, Ràfels, Fórnols, Bellmunt, La Sorollera, La Canyada, La Codonyera i Valljunquera, situats tots a l'esquerra del Matarranya, pertanyien a Saragossa, i àdhuc hi pertanyien alguns pobles de deçà el riu però construïts a les seves riberes, com Nonasp, Favara, Vall-de-roures i Beseit; però Cretes, Arenys, Calaceit, Arnes i Lledó pertanyien ja a Tortosa. El curs del

Matarranya, doncs, servia quasi exactament de frontera entre les dues diòcesis.

FET (B. Ribagorça); ofic. : id. **Pron. pop.** : *fèt* (7).

Docum. ant. : *Fezed* 1067 (*Liber Feud.*, I, 153), 1072, *Feceto* 1162, *Fedeto* 1179, *Fet* 1620.

Etim. : La mateixa que la del poble i cognom aragonès *Feced*. A saber *FAECĒTUM, collectiu del llatí FAEX, -CIS, 'mares, dipòsit', 'residu, rebuig', 'escòria, cagaferro', nom paral·lel als cast. *Escorial* i *Basural*. Davall del cingle colossal de Fet, les roques i penyals arrencats de la cinglera, en el curs dels segles, han format com un amuntegament de runa de gegents.

FONDESPATLA (Matarranya); ofic. : *Fuentespalda*. **Pron. pop.** : *fòndespala* (5), *fòndespala* (4), *fòntespalla* (1), *fòntespaldà* (1) (aquests dos en pobles molt llunyans). (Gentilici humorístic : *gorrinets*).

Docum. ant. : *Terminos Fontispatulae* 1209 (Mz. Pidal, *Cid*, p. 865); *Foz Spalda* 1280, 1280 (*Rationes Decim.*, II, 103, 112).

Etim. : Probablement paral·lela a la del poble aragonès de *Foz Calanda*, situat en una gorja molt estreta del riu Guadalopillo; el nom del veí poble de *Calanda*, com el del català *Canalda*, potser obeeix al mateix : aquest és *Canabita* a l'Acte de la Seu de 839; pot tractar-se, doncs, d'un híbrid romano-basc CANNA-BIDE 'camí de la gorja', al·ludint, en el cas de *Canalda*, al famós *Call d'Odèn*, pas estret entre muntanyes. Quant a *Fòndespatria*, la seva forma primitiva, malgrat la grafia de 1209¹ però d'acord amb les de 1280, degué ésser *Fozespatla*, que passava en català a *Fodespatla (per a la *d* vegeu el meu treball d'*Estudis Romànics*, III, 226-7) i, amb influència secundària de *font*, *Fondespatla*. Aquest poble està edificat en un estret de muntanyes, entre Sant Miquel i la Pena del Corb, quasi espadada aquesta². D'ací FOCEM (DE) *SPATHŪLA 'el congost del petit espadat'. Es sabut que SPATHA en el sentit d' 'espadat' és molt freqüent a la toponímia de tot Catalunya : *La Torre de l'Espasa*, *Sant Salvador de les Espases*, *l'Espà*, *Coma-l'Espada*, etc.

1. No és aquesta l'única grafia d'aquest text que resulta sorprenent o més moderna del que esperariem segons la data de l'escriptura : porta també *Canatam de Berix* (per *Beric*) i *Callis Ibone* per *Vallis Bone* (avui *Vallibona*). Es tracta d'un document publicat per Ortega y Cotes l'any 1761 en el Butllari de l'Orde de Calatrava, obra de molt poca garantia filològica, que és probable que dugui alguns noms retocats o modernitzats.

2. El poble antic degué estar més adossat a aquesta muntanya, a l'indret avui conegut per *les Viles Valles*.

FÓRNOLS (Matarranya); ofic. : *Fórnoles*. **Pron. pop.** : *fórnols* (9). Gentilici : *fornolencs* (humorístic : *mussols*).

Docum. ant. : *Furnos* 1209 (Mz. Pidal, *Cid*, p. 865); *Fornos* 1280, 1280.

Homòfons : *Fórnols (de Cadí)* (documentat en aquesta mateixa forma des del 3 r. quart del segle XIII), gentilici *fornolesos*; *Fórnols (de Conflent)* (ja anomenat així el 1036); també hi ha diversos *Fournols* en el departament del Cantal i en altres departaments occitans (*Fórnols*, segle XIV). No sé a quin d'ells correspon un *Guillelmus de Furnols* que apareix en el Cartulari de Poblet, any 1175. Per distingir el nostre *Fórnols* d'aquests homònims se'l podria anomenar, sigui *Fórnols del Tossal* (ja que està edificat a la punta de l'agut *Tossal de Fórnols*), sigui *Fórnols del Llavarco*, amb referència a la gran font i safareigs d'aquest nom que hi ha en el barranc al peu del poble, venerable nom mossàrab provinent del ll. LAVACRUM.

Etim. : Els altres *Fórnols* vénen evidentment d'un FŪRNŪLOS, diminutiu plural del llatí per a 'forn', aplicat potser a coves en forma de forn més aviat que a veritables forns. Podríem creure que el nostre té el mateix origen, però les grafies antigues més aviat indiquen que vindrà simplement del primitiu FŪRNOS 'forns', amb conservació de la -o per mossarabisme. Per a la -l secundària cf. el cas de la Serra de *Pàndols* i els altres que estudio en *Estudis Romànics*, III, 217.

FRAGA (B. Cinca); ofic. : id. **Pron. pop.** : *fraga* (6), *fragè* (3). Gentilici : *fragatins*; d'altres diuen *fragotins* o *fragolins*.

Docum. ant. : *Faraga* en el Moro Rasis, segle X; *Ifrāga* en el Maracid; *Afrāga* en l'Idrissi i generalment en els autors musulmans. *Fraga* 1122 (*Bol. Acad. Buenas Letras*, VI, 541), 1122, 1133, 1133, 1134, 1170, 1117, 1173-6, 1183, 1206. Hi ha un homòfon *Fraga*, despoblat de Castelló, a la Ribera del Xúquer, però és més probable que aquest sigui un nom tret secundàriament del de la il·lustre ciutat.

Etim. : Que el nom no és aràbic ho comprova ja la seva forma vacil·lant en els escriptors musulmans. *Fraga* en portuguès es « terreno escabroso; penhasco, brenha » (a Galícia, secundàriament, 'matoll espès, bosc de roures'). El mot es degué extraure de *fragosus* 'escabrós', ja en llatí vulgar. En aparença *fraga* és el plural de FRAGUM i amb aquest valor l'usa Sant Isidor : « fraxinus vocari fertur quod magis in aspera loca montanaque *fraga* nascatur » (*Etym.*, XVII, vii, 39); però en realitat fa de mal dir si de *fragosus* s'extragué primer *fragum*, d'on el plural *fraga*, convertit en singular romànic; o si primer se n'extragué un femení *fraga*,

del qual, pres per un neutre plural, s'extragué després un singular secundari *fragum*. D'aquest prové el cat. (a)*frau*; d'aquell provenen *Fraga* i *Fragellas* citats com a noms de lloc de la Serra de Córdova per Sant Eulogi († 859); essent viu aquest mot en portuguès no és estrany que hi hagi també un lloc de *Fraga* en el concelho de Baião. En el nostre cas, *fraga* s'aplicà molt raonablement a les penyes espadades damunt el Cinca, sobre les quals està bastida la part més antiga de la ciutat de Fraga.

LA FRESNEDA (Matarranya); ofic. : íd. **Pron. pop.** : *la freznèda* (11), *la fernèda* (1). Gentilici : *fresnedans* (humorísticament : *fregits*).

Docum. ant. : *Fraxeneda* 1280 (*Rationes Decim.*, II, 112), *La Frexneda* segle XVI (Zurita).

Etim. : Síncope del ll. FRAXINĒTA 'freixeneda'. A primera vista sembla forma acastellanada, però donada la completa unanimitat d'aquesta forma en la pronúncia de tots el pobles de la rodalia, cal admetre que no es tracta d'un veritable castellanisme sinó d'una síncope dialectal del català local, que no cal pensar a esmenar. L'evolució cap a *Ferneda*, forma recollida en un poble tan català com Calaceit, és un indicatiu més de com és ja d'antiga aquesta síncopa a la comarca del Matarranya.

GAVASA (B. Ribagorça); ofic. : *Gabasa*. **Pron. pop.** : *gabasa* (6). Sentit així a Gavasa mateix i en altres quatre localitats, a totes les quals tota *s* es pronuncia apitxada; la sisena població on he sentit aquest nom és Areny, on es distingeix la *s* sonora de la sorda, però el vaig sentir a un arenyenc que havia viscut molts anys a Gavasa : no puc assegurar, doncs, si es tracta d'una pronúncia adquirida en els anys que hi va viure o si a Areny hi ha d'altres persones que ho diuen així. Encara que sigui això últim, no provaria gran cosa, car Gavasa és bastant lluny d'Areny i no és un poble generalment conegut. De la unanimitat de les grafies antigues es treu la impressió que la *-s-* havia estat sonora; en tot cas proven exidentment que no es tracta del sufix cat. *-assa*, ll. *-ACEA* (car llavors trobaríem grafies amb *-ç-* o *-z-* en aquesta època), sinó d'un ètimon amb *-s-*. El mateix suggereixen les conjectures etimològiques.

Docum. ant. : *Gavasa* 1063 (*Liber Feud.*, I, 55), 1067, *Gavase* 1077, *Gavasa* 1170, 1280.

Etim. : Cal evidentment relacionar-lo amb *Gavàs*, poble de la Vall d'Àneu (escrit així ja els anys 1342 i 1408), nom molt difós pel Pirineu : *Gabas* és el nom d'un afluent de l'Adour, que passa prop de Morlaas i desemboca prop de Saint-Sever (Landes), ja anomenat *fluvius Gavasensis*

l'any 982; és també un poble del districte d'Oloron, completament allunyat i sense relació amb aquest riu; d'altra banda *Gabàs* poblet agregat a Bisaurri, prop de Castelló de Sos, al Sud de Benasc, i un *Pico de Gabàs* es troba a la Vall d'Echo; la família *Gavàs*, en canvi, que ja era il·lustre a Lleida a primers del segle XVIII, pot derivar el seu nom del poble del Pallars. L'àrea geogràfica dels 5 *Gavàs* independents suggereix quasi forçosament una etimologia basca. I realment *gabe* 'pobre, privat de' és mot basc d'arrels antigues, al qual potser s'afegí la postposició basca *-az* 'amb' (fr. *avec*), de la qual fàcilment pot imaginar-se que funcionés com una mera terminació adjectiva. Llavors *Gavasa* seria el mateix, amb l'article basc *-a*. Realment les muntanyes de Gavasa són enterament despulades de vegetació, i el mateix es pot dir de les de Gavàs d'Àneu, almenys les de prop del poble (les altres localitats citades no les conec); sobretot en el cas de Gavasa, l'absència de vegetació és tan absoluta que no és de creure que això es degui solament a tallades de boscos modernes o medievals.

LA GINEBROSA (Matarranya); ofic. : id. **Pron. pop.** : *la jinebróza* (6), *la êinebróza*, *-ósa* (en dos pobles de parlar apitxat, com ho és el de la Ginebrosa mateix, parcialment : *é* però *z*). Gentilici : *ginebrosans* (humor. : *rabosos*).

Docum. ant. : *Genebrosa* 1280 (*Rationes Decim.*, II, 104, 113); *Genebrosa* 1328.

Etim. : Al·ludeix a l'abundor de ginebres en el vessant Sud de la Serra de la Torre de Vilella, en el qual s'aixeca el poble.

GÜEL (A. Ribagorça); ofic. : id. **Pron. pop.** : *wél* (8), *gwél* (4), *el gwél* (1). Però aquesta última pronúncia, que només tinc de segona mà, ve d'una localitat llunyana i d'un informant poc fidedigne, car els de Güel mateix i els informants de tots els pobles veïns, gent popular, ben arrelada i de parlar ben català, no solament pronunciaven amb *-l* sinó que negaren rodonament que existís una pronúncia amb *-ll*.

Docum. ant. : *Villa que vocatur Gudili ... in castro Gudil ... villa Gudil* 966 (Abadal, *P i R.*, n° 316), *Gudel* (3 vegades, en una part de la mateixa escriptura, potser afegida posteriorment, omesa per Abadal però publicada per Serrano y Sanz, *Not. Hist. Ribag.*, 475); *Guel* 1620. Dubto molt que tingui cap fonament l'afirmació de Mateu i Llopis (*Pirineos*, III, 57) que la llegenda *Cueliocos* de certes monedes ibèriques correspon a Güel.

Etim. : De la documentació antiga i moderna no es dedueix res positiu que tingui caràcter evident, però sí almenys que aquest nom no té res a veure amb el català *Güell* (de *Guaell*), ll. VADELLUM 'gual petit' (*Gaselh* a l'Aude, 1538). Em sembla, però, molt probable que es tracti del nom de dona germànic i ja gòtic GUDHILD, *Godildis* (Förstemann, 681). Per a l'assimilació antiga de LD vegeu el que he dit d'*Albelda*. La grafia *Güell* de Serrano Sanz, Abadal i d'altres és una ultracorrecció infundada, reaccionant contra la tendència aragonesa a escriure *Alcampel*, *Castel*, etc. No menys erròniament alguns anomenen *Puigfell el poblet de *Puifel*, agregat d'Areny, non que prové de PODIUM FIDĒLE.

LASQUARRI (A. Ribagorça); ofic. : *Lasquarre*. **Pron. pop.** : *laskwaři* (5), *laskwaře* (2), *laskwëri* (?), *laskwaři* (2). Aquestes últimes dades les tinc de segona mà i crec que vénen de pobles allunyats : deuen ésser degudes a una confusió parcial amb el nom del veí poble de Llaguarres. A la vall de l'Isàvena, igual que a Benavarri, Tolba i Casserres, tothom insisteix a afirmar que el nom d'aquest poble no es pronuncia amb Ll-. És lògic que sigui així donat el caràcter recent de la pèrdua de la A- en aquest nom. Gentilici humorístic : *meleros*. Poble de dialecte ja mixt, si bé més català que a Llaguarres.

Docum. ant. : *Alascorr* 1044 (*PFE*, V, 231), *Alascore* 1044, *Alascorri* 1049, *Alascorre* 1063, *Alasqurre* 1083, *Alasquar* 1108, *Alesquare* 1127, *Alascorre* 1154, *Alasquarre* 1240, *Lescarre* 1279, 1280, *Lesquarre* 1280, *Lasquerri* segle XVI.

Etim. : A primera vista sembla molt convincent l'etimologia de Mz. Pidal, basc *laskorri* 'xaragall roig' (*lats* + *gorri*), nom del qual cita exemples a la toponímia basca (*RFE*, III, 76; V, 231; *Oríg²*, 133). La ò hagué d'ésser tractada com a breu, i diftongada, d'acord amb la fonètica aragonesa. Aquesta part de l'etimologia no ofereix dubtes, car aquest tractament és normal en aquesta zona fronterera. També és probable que el nom contingui el basc *gorri* 'roig, vermell'. Però quant al primer element, ja és molt més problemàtic que realment sigui *lats* 'rierol, xaragall', donada la unanimitat de les formes antigues amb A-. D'altra banda la L-catalana no palatal confirma definitivament que l'ètimon, fos quin fos, havia de començar per vocal : és sabut que no solament a Llaguarres, situat a l'Oest de Lasquarri, sinó a tota la vall de l'Èssera, és general en aragonès la palatalització de la L-. Potser *lats* 'rierol' tingué una variant dialectal o arcaica amb vocal inicial, per més que Azkue i Mitxelena no en diguin res. Però potser es tracta d'un mot basc diferent, el mateix que

hauria donat el nom del poble d'*Alàs* (Urgellet), ja dit *Alasso* a l'Acte de la Seu de 839. La petita ciutat de *Lescar*, antiga seu episcopal del Bearn (avui capital de cantó en el districte de Pau), té potser, almenys en part, la mateixa etimologia, car un document de 1170 l'anomena *Alascar*, al mateix temps que parla del *Lascurrensis episcopus*; i un *Sancius Lascurrensis* figura en la consagració de Saint Pé de Tarba l'any 1096. Si *Alas-* és un altre mot les possibilitats són diverses, sobretot si és lícit admetre una dissimilació *-r-r- > -l-r-*: *arantz(e)* 'arç' (fr. *aubépine*); *aratz* «beau, brillant, pur» (que substantivat prengué el sentit d'«arbre esporgat», com mostra el seu collectiu *araztui*); *iratzé* 'falguera', que semànticament convindria per al nom d'aquest poble situat en una obaga, on abundaran per la tardor les falgueres rogenques; àdhuc potser *areitz* 'roure', amb assimilació vocàlica. Em decanto a creure que és falsa la identificació amb *lats*, per molt seductora que sigui, perquè en tot el terme de Lascuarri, que he visitat detingudament, no he sabut veure cap xaragall ni barranc que tingui de color rogenc ni les aigües ni les riberes. En la meua conferència citada de Munic dono altres indicis que podran conduir a l'aclariment d'aquesta etimologia.

LLAGUARRES (A. Ribagorça); ofic.: *Laguarres*. **Pron. pop.**: *lagwaq̄res* (8), *lagwaq̄ris* (1), *lawq̄ris* (2). Poble de llenguatge fortament barrejat, on l'element aragonès és tan o més fort que a Calassanç i Açanui. Però el fet que les formes no diftongades hi predominin amplament, almenys avui, ens obliga a incloure'l en el territori de llengua catalana (*porta, foc, cova, cove, coce, mort, coll, font, -ola; castell, pastell, portell, serra, terra*; si bé, d'altra banda, *cuervo, huerto*, com a tot l'Isàvena).

Docum. ant.: *Illacorre* 996¹, *Laguarres* 1034-63, *Lagüerri* segle XVII.

Etim.: Mz. Pidal (*RFE*, V, 230; *Orig.*³, §§ 96.2, 23.4) parteix del basc *legorr* 'sec', o, més vagament, d'un compost de *gorri* 'vermell'. En tot cas sembla que té raó en relacionar-lo amb *Lagor*, al Sud d'Orthez, i amb l'aragonès *Ligüerre*. Però el que complica les coses, pel que fa a l'etimologia, és que l'ètimon havia de tenir -c-. En efecte, aquest nom és inseparable del de *La Quar* (Berguedà) i el de *La Corriu* (Cardener), aquest anomenat *Illa Curriç* a l'Acte de la Seu de 839, amb el suffix *-itz*, típicament basc i freqüent en la toponímia pre-romana de Catalunya.

1. La identificació és segura: en consagrar l'església de Güel se li dona una *terra ad illo rio Illacorre* (Abadal, *P. i R.*, nº 316). Es refereix, és clar, al riu Isàvena, molt a prop del qual es troba Llaguarres, i que encara avui coincideix amb la partió dels termes municipals de Güel i Llaguarres.

Ara bé, en el mateix Acte de la Seu el nom de *La Quar* apareix en la forma *Illa Corre*, forma idèntica a la del nom de Llaguarres en el document de 996. En tots tres casos és probable que la síl·laba *IL-* no tingui altre fonament que una identificació arbitrària, per part dels notaris, amb l'article *illa* = cat. *la*; identificació que en el cas de *La Quar* i *La Corriu* fou consagrada per la llengua viva, en no palatalitzar la *L-*, però que no fou consagrada per aquesta en el cas de Llaguarres. En aquest l'evolució de *o* en *ua* és deguda a la diftongació aragonesa, que per casualitat coincideix en els seus efectes amb l'evolució de *La Quar*, deguda a una ultra-correcció purament catalana: essent general en el Berguedà la pronúncia rústica *còrt* = *quart*, *còtre* = *quatre*, *gòrda* = *guarda*, etc., era natural l'hiperurbanisme *Quar* per *Còr*, i alguns arriben fins a escriure *La Quart*, però els pagesos del país encara avui diuen *La Còr*. De tota manera *La Quar* i *La Corriu* provenen que l'ètimon de tots tres noms tenia una *-c-*. Potser això no és del tot incompatible amb l'etimologia basca *legorr* 'sec', qualificació que escau molt a les serres de tots i cada un dels tres pobles en qüestió. Però llavors caldria admetre que en aquest adjectiu hi hagué una antiga alternància de sorda i sonora (*g* i *k*), com la que veiem en bastants noms ibèrics (recordem especialment el sufix col·lectiu *-aca* = *-aga*). O bé convé pensar en un ètimon diferent, com ara basc *lekhore*, *lekhora*, «dehors», «étranger»; tampoc no gosaria descartar una contracció haplògica de *leku gorri* 'lloc roig', sobretot si poguéssim atribuir al basc *leku* antiguitat pre-romana i el sentit de 'poble', fr. *village* (com al cast. *lugar* i al cat. *lloc*); o bé encara una variant sufixal del basc *lakar(r)* «guijo», «aspereza del terreno». Això últim fóra particularment acceptable, cf. basc *malkor(r)* al costat de *malkar(r)* 'precipici, penyal'. Torno a tractar de l'origen de *Llaguarres* en la meua citada conferència de Munic.

LLEDÓ (Matarranya); ofic.: íd. **Pron. pop.**: *ledó* (8). Gentilici: *lledoners*.

Docum. ant.: *Bedone* (llegiu *Ledone*) 1279 (*Rationes Decim.*, I, 166), *Ledonis* 1280.

Etim.: Del conegut nom d'arbre. És molt inversemblant que es tracti de LUGDUNUM, tant en aquest nom com en els seus homòfons. No és estrany que aparegui en singular i no en plural o derivat col·lectiu: «der Umstand dass der Zürgelbaum in natürlichem Zustand fast immer vereinzelt auftritt, nur selten kleine Gehölze bildet, dürfte sich auch in der Toponymie verraten» (Schuchardt).

LLITERÀ (B. Ribagorça), forma municipi amb Viacamp; ofic. : *Litera* (sic). **Pron. pop.** : *litira* (6), *litera* (2).

Docum. ant. : *Litera* 1620 (*Butll. Assoc. d'Excursions Cat.*, XI, 124). Homòfons : riu *Lliterà*, afluent de la Tet, prop de Cuixà : *Litterano* 948, 953, *Literani* 957 (i d'altres en les obres d'Alart); i la riera de *Llitrà* a Vilafranca del Penedès i els Monjos; cognom *Llitrà* a Eivissa. Naturalment no hi ha relació amb el nom de comarca *Llitera*, amb el qual sovint l'han confós, amb tot i que *Lliterà* ja és lluny de la *Llitera* (per al nom d'aquesta, vegeu l'article *Sant Esteve*); l'única alternativa que permetria relacionar-los fóra, si existís un *lliterà, gentilici d'aquesta comarca, que aquest s'hagués usat com a nom propi de persona i d'ací hagués passat després a nom de lloc, però l'existència del *Lliterà* de Conflent, ja en el segle x, s'ha de considerar incompatible amb aquesta possibilitat (d'altra banda no sembla pas que s'hagi usat mai tal gentilici *lliterà).

Etim. : Segurament un de tants noms en -IANUM. A base d'expedients fonètics complicats, es podria pensar a derivar-lo dels noms de persona llatins LEPTINIA, LATTARA o àdhuc LITORIUS. Però tot això és inversemblant. Crec que es tracta d'un nom format a l'època visigòtica (en què encara continuaven formant-se noms en -IANUM, sobretot al començament) amb el nom germànic freqüentíssim LIUTHARI (Förstemann, 1043-4); a Catalunya degué ésser un nom molt corrent, car solament així s'explica que el nom del rei franc HLOTHARI (que és radicalment diferent d'aquell nom) aparegui quasi sempre deformat, per confusió amb aquell, en *Letarius* (Abadal, *P. i R.*, n° 211, any 978) o *Leu(c)tarius* (ibid., passim). La reducció del diftong IU a *e* o *i* és normal en els germanismes. Skok i Aebischer han assenyalat noms de lloc bastant nombrosos derivats d'antropònims germànics com aquest.

LLUÇARS (B. Ribagorça); ofic. *Luzás*. **Pron. pop.** : *lusas* (8), *lusas* (2), amb *ʃ* interdental (a dues de les tres localitats que la distingeixen de *s*); gentilici humorístic : *carragoners*, de *carragó* 'varietat de sègol', pel gran consum que en feien la gent de Lluçars.

Docum. ant. : *Luzares* 1044 (Serrano y Sanz, *Not. Hist. Ribag.*, 265), *Locars* 1067, *Lozars* 1077, *Luzares* 1083, *Lozars* 1179, *Luzatz* (1279 bis), *Luças* 1280. Hi ha un homòfon *Lluçà(r)s*, poblet de Baronia de la Vansa (Segre mitjà), ja anomenat *Luças* el 1359. I el *Lozars* de Burgos, del qual convindria saber l'antiguitat, perquè si no és gaire, pot ésser derivat col·lectiu del cast. *loza* en el sentit de 'terra de fer pisa', sentit no documentat clarament fins el segle XIX (potser ja en el XVI, vegeu el *DCEC*),

però de tota manera sentit secundari que no pot tenir gaire antiguitat. Em decanto a creure, en tot cas, que el *Lozares* de Burgos solament per casualitat coincideix amb els nostres. Però sí que es relacionaran amb aquests : *Pralluça(r)s* partida de Les Paüls; *Torlluça(r)* de Taüll, *Serrat de Lluça(r)s* de Vivils, *Font i Serrat dels Relluça(r)s* (< *Riu Ll.*) de Sirès (Bonansa).

Etim. : El cast. *loza* no ha existit mai en català i ni tan sols sembla ésser gaire antic a Aragó, en qualsevol dels seus sentits; cal doncs descartar aquesta connexió, que semblaria disposat a admetre Mz. Pidal (*Orig.²*, p. 209). Tampoc no es pot pensar en LUCIANOS (com suggeria Meyer-Lübke, *BDC*, XI, 29), que en aquestes comarques no podia perdre la -N-. La terminació és clarament -ARES. Ja fóra, en canvi, concebible que la *u* moderna es degui a influència dels noms de lloc nombrosos provinents de LUCIUS i la seva família (*Lluçanès*, etc.). Sembla ésser un col·lectiu corresponent al primitiu plural *Les Llosses*, poblet del Ripollès (ja *ipsas Loças* l'any 922), que no ha estat mai *Lloses*, com escriuen alguns que no l'han sentit pronunciar; un altre *Les Llosses*, barranc a Gotarta (Llesp). Sospito que es tracta d'un derivat del verb *llossar* 'esmol·lar les eines de tall': és sabuda la importància grandíssima de la farga o ferreria feudal, on el pagès estava obligat a fer *llossar* les seves eines. Justament la masia on avui es reuneix l'ajuntament de les Llosses s'anomena *La Ferreria*. *Loçar(s)* seria, doncs, primitivament, 'grup de ferreries'. El verb *llossar* s'escriu antigament amb *ç* o *c* (b. ll. *laucidare*)¹, i encara que avui sol fer-se amb *ss* perquè la seva etimologia no és ben clara, la grafia amb *ç* en el cas del *Lluçars* de Ribagorça ve imposada per la subsistència de la distinció fonològica entre *ç* (= *ç*) i *ss* a bona part de la comarca.

MAELLA (Matarranya); ofic. : íd. **Pron. pop.** : *maèla* (10), *màvèla* (1), *maèla* (1). Això últim en el poble mateix, el parlar del qual estén molt la *è* (Kuen, *AORBB*, VII, 83-84); no és aquesta, de bon tros, l'única singularitat local del dialecte de Maella, illa dialectal curiosa, on veiem moltes

1. *Lacidare* i *locidare* freqüentíssims en llatí de Catalunya, rossell. ant. *lauce(s)ar* (1309, 1310, 1372), empord. *llaussar*, Flamissell *llosseiar*, cat. occid. *lluciar* (Aiguaviva, Borges, Sopeira, i ja en Jaume Roig) alt arag. i murc. (*a*)*luciar*, b. llatí *locidum* 'acció de *llossar*' (freqüent des de 1205), cat. ant. *llòssou*, -ol, íd. Amb *Lluçars* cf. *an los farrers lossers aquest vi de lòssou* 1282 (Hinojosa, p. 356). La base fonètica és, doncs, LAUCIDARE, i m'inclino a creure en una metàfora que comparés els «llampecs de la farga de Vulcà» amb els llampecs naturals, i a identificar amb el tipus cèltic (EX)LEUCIDARE-(EX)LAUCIDARE 'faire des éclairs' > oc. *eslaussar*, *elhau-*, *eshuciada*, *lausset*, fr. ant. i dial. *alloider*, *esl-*, engad. *lüttschaidar*, irl. *lòche(t)*, bret. *luc'heden*, gal *Leucetius*, *Louc-* (cf. *FEW*, V, 263-6).

semblances amb els parlars de l'alta Ribagorça, semblances que valdrà la pena d'estudiar un dia, però no és aquest el lloc de publicar els materials dialectològics que hi vaig recollir. Gentilici : *maellans*.

Docum. ant. : *Maella* (Miret i Sans, *Itin. de Jaume I*, 346), 1267, 1271, 1280 (també *Meiella*), 1373, 1390, 1404.

Etim. : ll. MACELLA 'els mercats'. No és de creure que hi hagi relació amb el llatí púnic MAGALIA 'cabana', com volia Simonet.

MASSALIÓ (Matarranya); ofic. : *Maçaleón*. **Pron. pop.** : *masalió* (11), *masaleó* (1). Gentilici : *massalioners*, *massalionesos* (o *massalions*; humor. : *pelats o los de les patagues*).

Docum. ant. : *Maçaleon* 1280 (*Rationes Decim.*, II, 103, 112), segle XVI.

Etim. : L'escut del poble té un lleó amb una maça, al·ludint a la valentia dels massalioners, que amb la seva maça es bateren com a lleons : els plagues dels pobles veïns diuen que alguns d'ells s'ho prenen seriosament, d'on la divisa « Massalió, mans al canó ! ». És clar que el lingüista no pot fer-ho. Són dotzenes en terres catalanes i aragoneses els noms de lloc en *Maçal-* provinents de l'ar. *mánzal* 'hostal' (*BDC*, XXIV, 72), i també n'hi ha uns quants a la Península Ibèrica terminats en *-eón*, de l'ar. *ʿuyún* 'fonts, deus' (plural de *ʿayn*) : *Gibraleón* (Huelva) dit *Gevolaleyom* el 1240, 'muntanya de les deus'; un homòfon d'aquest existí en el Maestrat, anomenat encara així el 1228, i després parcialment traduït en el nom del riu *Montlleó*; *Leião* prop de Lisboa, on hi ha una gran deu, és simplement *al-ʿuyún* (*RL*, XXXIII, 236). Doncs : *mánzal al-ʿuyún* 'l'hostal de les deus', amb haplogogia i dissimilació de les vocals : *Maçaleyon* > *Massalió*. Nom que fa al·lusió a la vella font de l'horta, que segons la tradició local ja ve del temps dels moros, i a la més copiosa que raja a un quart d'hora del poble, a la vall d'Alcanyís.

MEQUINENSA (B. Cinca); ofic. : *Mequinença*. **Pron. pop.** : *mikerensa* (5), *mikerensa* (2), *mikenensa* (3), *mikelensa* (1). Gentilici : *mequinen-sans*.

Docum. ant. : *Miqneza* en el Moro Rasis, segle X; *Miknêsa* en Iacut, l'Idrissí, el Geògraf d'Almeria, etc. En fonts cristianes : *Mequinençam* 1133 (*Bol. Acad. B. Letras*, VI, 546), *Michenza* 1173-6, *Michinença* 1189, *Michinença* 1382, 1400.

Etim. : Mequinença degué ésser fundada per la tribu bereber dels *miknêsa*, que prengué part en la colonització d'Espanya, i que també fundà la ciutat marroquina de *Mequinès* (*BRAE*, VIII, 265; *Festschrift Jud* 1943, 192); però no es tracta del transport del nom d'aquesta ciutat a la nostra

terra, com s'havia cregut (Lopes, *RH*, X, 44, 41), car sembla que Mequinès va ésser fundat més tard que la ciutat catalana, i en tot cas després de 917. La semblança amb l'ar. vg. *meknis* 'caverna' (R. Martí, 286) potser és casual.

MERLI (A. Ribagorça); ofic. : id. **Pron. pop.** : *mèrli* (1), *mèrli* (3). Poble de llenguatge molt barrejat, on a penes es pot dir que predomini el català. El predomini d'aquest és més marcat en el seu agregat Esdolomada. No he visitat, en canvi, els altres agregats Vacamorta, Nocellas i Espluga, però a base d'informes indirectes i pel fet que aquests ja es troben a la vall de l'Èssera, els suposo preponderantment aragonesos.

Docum. ant. : *Merlo* 1023 (Serrano, *Not. Hist. Ribag.*, 488), *Merle* 1279 (*bis*), 1280, *Merli* 1620.

Etim. : Del nom de persona germànic **MERLUS** (*Merolus*), Förstemann, 1102. Les grafies antigues indiquen que la *-i* actua simplement com a vocal de suport (més que com a desinència de genitiu), cosa molt estesa en tot el català occidental del Nord, des del xipella, i ben coneguda a Ribagorça : *fèrri* 'ferro', i en part *Vilacarli* (agregat de Torlarribera, si bé avui predomina en aquest cas la pronúncia *Villacarlle*), sense comptar els innombrables en *-arri*, *-erri*, *-orri*, *-urri*.

MONESMA (A. Ribagorça); ofic. : *Monesma de Benabarre*. **Pron. pop.** : *monéxma* (8), *monéxma de benabaře* (1).

Docum. ant. : *Monte Mesma Pilata* 979 (Abadal, *P. i R.*, n° 247), *Monte Mesoa* (llegiu *Monte Mesma*) 1077, *Montmesma* 1083, *Monesma* 1279. Hi ha homòfons aragonesos : *Monesma* poble prop de Selgua, partit de Barbastre ; i partida entre les valls d'Ordesa i Bielsa. Però ja és molt més dubtós que *Montmesa* (poble prop d'Ortilla, en el partit d'Oscà) pugui resultar de *Montmesma* amb eliminació de la darrera *m* per dissimilació, car la dissimilació d'una consonant en posició tan forta seria sense exemples : suposo, doncs, que aquest altre nom serà un compost de **MENSA** 'planell' sense relació amb *Monesma*.

Etim. : A primera vista sembla molt raonable l'opinió de Meyer-Lübke (*Homen. a Mz. Pidal*, I, 69, 71) en classificar *Monesma* entre els noms preromans en *-AMA* o *-SAMA* tals com *Ledesma*, *Osma*, *Rixama* o *Segisama*; majorment tenint en compte que hi ha una arrel hispànica *Mon-* o *Mun-*, que veiem en *Munigua* (documentat en moltes inscripcions de la Bètica

1. El Tossal de Monesma, visible de tan lluny, és, en efecte, pelat del tot. É possibles que el Monesma de Barbastre ja existís aleshores, d'on la necessitat d'aquest adjectiu diferenciador.

i identificat amb un *Castillo de la Mulva*), en els antropònims epigràfics *Munerigio* (prov. Sòria) i *Munigalius* (prov. Leon), en els noms de lloc aragonès *Moneva* (potser idèntic a *Munigua*) i ribagorçà *Monevui*, etc. Sens dubte, reflexionant que -SĀMA és sufix indubtablement cèltic, mentre que les terminacions de *Munigua* i *Monevui* són iberobasques i que *muno* és també un mot basc, es veuen de seguida complicacions. D'altra banda la semblança de *Monesma* amb el fr. *Molesme* (Côte d'Or) i els seus homòfons¹ és considerable, i res més natural que la hipòtesi que aquesta *l* resulti d'una dissimilació de nasals; ara bé aquest grup de topònims francesos pertany certament a la nombrosa família dels celtismes francesos en -SĀMA força ben estudiats per Dauzat (*La Toponymie française*, 1946, 146-7); el fet és, però, que entre els nombrosos testimonis antics del grup de *Molesme* no n'hi ha cap que confirmi la suposició que llur base fos en -N-, i més aviat sembla tenir raó Dauzat en sospitar que la base fos MAGUL- (que es pot enllaçar amb l'onomàstica gal·la, veg. Holder, i sembla confirmat pel fet que *Molesme* i semblants tenen constantment *o*, quasi mai *ou*, ço que està d'acord amb el tractament d'AU pretònic, cf. *osier*, *roseau*, *losange*, *oser*, etc.). D'altra banda si el canvi de *Monesma* en *Molesma* seria fàcil, un canvi a la inversa a penes és concebible.

Aquells indicis que creïem trobar del caràcter pre-romà de *Monesma* no semblen, doncs, confirmar-se, i més aviat s'ha de creure que la semblança amb el tipus *Molesme* sigui fruit d'una coincidència. Perquè són sobretot les formes documentals antigues de *Monesma* les que resoltament ens dissuadeixen d'aquest enllaç i suggereixen, al contrari, que el nom no té res de pre-romà. La forma *Mont(e)mesma*, repetida pels notaris de tres documents diferents i molt antics, ha d'ésser alguna cosa més que una llatinització falsa i fantasiosa; sembla clar que és etimològica, car la dissimilació de *Montmesma* en *Mo(nt)nesma* és un fet fonètic inobjectable. Com que el *Monesma* ribagorçà només és nom d'ajuntament i no de cap entitat de població, i d'altra banda es tracta sobretot del Tossal de *Monesma*, molt alt i visible des de pertot, semànticament fóra molt convincent de suposar que MONS MAXIMUS es vagi canviar en MONS MAXIMA, tal com a Espanya esdevingueren femenins PONS i FONTS. Però fa gran escrúpol, en el cas de

1. *Moulisme* Vienne (ja *Molisma*, segle XIII), *Molesme* Yonne (ja *Molimae* 1283) i *Molosme* Yonne (ja *Molosmes* 1190). El *Molesme* de la Côte d'Or apareix ja com a *Molismus* el 1075, i com a *Molisma* el 1085. La -r- de *Moresme* (*Moresmeville* 1296, avui *Morenneville* Eure-et-Loir) podria mirar-se com un altre indicatiu de -N-, dissimilada adés en -l- adés en -r-.

MONS, la manca de tot altre testimoni de tal canvi de gènere. Per altra part no sembla que MONS MAXIMUS pugui convenir al Monesma de Barbastre, situat segons Madoz en terra plana. Caldrà, doncs, admetre que aquest poble prengué nom del de Monesma de Ribagorça. Però posats a partir d'aquest supòsit, seria encara més versemblant de pendre com a base el nom de dona MAXIMA, que precisament està documentat en dues inscripcions paganes de Tarragona (*AIEC*, VIII, 372). Seria, doncs un nom paral·lel als dos *Montmeneu* (-*maneu*), que contenen (ER)MENE(G)ILD (cast. *Menendo*). O bé podríem suposar que *Montmesma* fos una alteració de *Mamesma per influència secundària de MONS, tal com s'esdevingué amb les tres localitats o castells dits *Montmagastre* (abans *Mamagastre* MAMMA CASTRI); igual que aquests, contindria MAMMA 'mamella', amb el valor orogràfic del fr. *mamelon* i del cast. *mambla*, i MAMMA MAXIMA hauria passat primer a *Mamesma per haplologia.

Cal mirar aquesta conclusió com a definitiva o no? Més aviat hem de dir que és eminentment provisional. Si un dia es trobés base per a suposar cèltic o paracèltic un tipus *M(A)UM(M)ĪSĀMA se li podria potser donar la preferència. Però no veig (en Holder, Stokes, Dauzat ni Dottin) res que hi doni agafador¹. El que no crec, de tota manera és que es tracti del ligur *MĒDIAMA 'mitjana' que ha donat l'italià *Mézzema* (entre Gènova i La Spezia), ni tampoc d'un germànic *MAGISMA, possible però no documentat (cf. Först., 1349, 1068).

MONTANUI (A. Ribagorça); ofic. : *Montanuy*. Pron. pop. : *montanui* (4).

Docum. ant. : *Montanui* c. 1000 (Abadal, *P. i R.*, n° 322), *Montanue* c. 1044, *Montanuy* 1620.

Etim. : Cf. a l'article *Beranui*. En aquest cas és tan fàcil de defensar la interpretació de Mz. Pidal, que veu noms comuns en els radicals dels noms en -*ui* (adjectiu MONTANUS), com la de Rohlf's, que els deriva de noms propis de persona (MONTANUS cognomen llatí). A base de *Berganui* (agregat d'Areny), que semblaria contenir una arrel sinònima, es podria argumentar a favor del primer. De tota manera, el fet que Montanui sigui a la part més alta i muntanyosa del país no és argument decisiu; compareu el següent.

MONTANYANA (B. Ribagorçana); ofic. : *Montañana*. Pron. pop. :

1. Postular un *MAMMĪSĀMA (irl. i britònic *mam* 'mare') al·lusiu a les « matres aquarum » o fonts més altes dels dos riuets entre els quals es troba el Tossal de Monesma, ja no tindria cap avantatge sobre MAMMA MAXIMA O MONTE MAXIMA.

montanyana (13), *muntanyana* (5). No interessa al lingüista de decidir si el municipi s'ha d'anomenar *Montanyana*, segons l'entitat més antiga, o *El Pont de Montanyana*, en atenció al poble avui més populós; de tota manera la qüestió perdrà aviat tot interès, perquè el vell Montanyana està a punt de quedar definitivament i totalment despoblat. Gentilici humorístic (dels del Pont) : *estraletes*. No és estrany que a Ribagorça predomini la forma amb *o*, puix que allí també es diu *amont* 'amunt'; evidentment no cal imposar *Munt-*, ja que s'ha respectat la *o* en el cas de *Montesa* i en els nombrosos compostos de *Mont-*.

Docum. ant. : *Montagnana* 995 (Abadal, *P. i. R.*, nº 301), *Montagnana* 996, *Montangana* 1022, *Montagana* 1026, *Montagnana* 1055, *Montaniana* 1056, 1077, *Mulannana* 1165, *Montaynana* 1265, *Montanyana* 1289, *Muntanyana* 1305, *Muntayana* i *Muntany* (sic) 1315.

Etim. : (VILLA) MONTANIANA 'mas de Montanus'.

MONT-ROIG DE TASTAVINS (Matarranya): ofic. : *Monroyo*. **Pron. pop.** : *monròê* (9), *munròê* (1). Gentilici : *mont-roigins*.

Docum. ant. : *Montis Rubei* 1209 (Mz. Pidal, *Cid*, p. 865), *Monte rubeo* 1250, *Montroyo* 1280, *Mons Rubeus* 1280, *Monroy* segle XVI.

Etim. : MONS RUBEUS 'muntanya roja'. Per distingir-lo dels altres *Mont-roig* se li afegeix el nom del riu *Tastavins*, que neix allí i desemboca en el Matarranya prop de Vall-de-roures. A penes porta mai aigua, generalment no se n'hi veu sinó en algun toll. El nom és irònic : si et refies de la meua aigua, pobre caminant, tindràs un desengany, hauràs de beure't el vi de la botella; doncs : *tasta vins*. Anàlogament es diu *Xercavins* un riu sec prop de Tàrraga, en textos medievals *Cerca-vins*.

NERILL (A. Ribagorça); ofic. : *Neril*. **Pron. pop.** *neril* (12), *nerils* (1, variant de poble llunyà, per confusió parcial amb el veí *Vivils*).

Docum. ant. : *Neril* 1620 (en castellà).

Etim. : ?. Potser d'un nom de persona llatí *NERINIUS, com el que Aebischer (*Ét. de Top. Cat.*, 113) suposa que vagi donar l'antic *Nerellà*, de Cerdanya (segles IX i XII). Però això és molt insegur. Potser més aviat *Nerill* està respecte d'*Erill* en la mateixa relació que *Nagol* (petit poble d'Andorra dit *Enagual* l'any 1176) amb *Agual*, -ol, AQUALE, que *Envalira* amb *Valira*, *Ensija* amb *sitja*, *Empalomar* amb *Palomar* (veg. la meua *Toponímia d'Andorra*, § 4). Però *Erill*, vall de Boí — que ja apareix, com a *Erilli*, des de 954 —, d'on ve? No crec que sigui un nom de persona : no el germ. *Her(ib)ildis* perquè difícilment podria explicar la -ll palatal; no un ll. *HERELLIUS (en relació amb *Herius* i *Herennius*) perquè

no està documentat. Pre-romà ? Hi ha també una obaga i graell de *Nerill* en el terme de Vilanova de Meià.

NONASP (Mataranya); ofic. : *Nonaspe*. **Pron. pop.** : *nonasp* (6), *donasp* (1). Gentilici : *nonaspins* (o *nonaspers*, *nonaspans*).

Docum. ant. : *Nonasp* 1181 (*BABL*, II, 415), 1280.

Etim. : Molt dubtosa. Potser pre-romana. Meyer-Lübke, *Homen. a Mz. Pidal*, I, 74, es limita a agrupar-lo amb 3 antics noms hispànics en -SPE : ASPIS, TISPIS, ARATISPIS, i amb els moderns *Axpe* (Biscaia), *Caspe*, *Aspe*, *Aspa*, *Llesp*, la vall d'*Aspa* (Bearn), *Aasp* i *Arasp* (*ibid.*) i *Aspalluga* en l'Itinerari Antoni. Però és dubtós que tot això vagi junt, que vingui del basc *as-pe* 'sota la roca', i sobretot no s'explica l'element *Non-*. *Montfort* (Alacant), cast. *Monforte*, va ésser antigament *Nompot* (Crònica de Jaume I), canviat per arabitxació en *Nomfot i després *Montfort* per etimologia popular ; *Nuncarga*, agregat de Peramola (Urgellet), és popularment *Muncarga*, i a falta de documentació no se sap què és més primitiu, potser això últim, car així podríem partir d'un basc *mukarri, variant de *mugarri* 'fita' i de *muger* 'grava, pedreny' (que semblen ésser compostos de *muga* 'fita' + [*k*]arri 'pedra'), amb el sufix privatiu -ga. Sigui com vulgui, *Nuncarga* i *Nompot* no ens expliquen *Nonasp*. Per a aquest seria segurament massa audaç de partir de l'àr. *manâşib*, plural de *mânşib*, « l'endroit où les pêcheurs tendent leurs filets », per més que pel sentit això convingués a *Nonasp*, on els pecadors posen moltes madrilleres en el Matarranya, i per més que tant el canvi de *ma-* en *mo-* com la síncope de la *i* siguin possibles en àrab vulgar (cf. *Marrâkiş* > *Marrocs*, *nâqis* > *nacse*, *nacsi*); però sempre restaria la *N-*, que en rigor podríem mirar com el resultat d'una dissimilació i assimilació combinades (cf. *Monesma*); però serien massa fenòmens excepcionals per a una sola etimologia.

Potser es tractarà del nom d'un senyor aragonès *Nuno Azpe*. Fonèticament res més fàcil, car van existir del nom *Nuño* variants arcaïques *Nono* (vegeu Meyer-Lübke, *Rom. Namenstudien*, II, 82-83, 49; un *Johan Noniç* castellà s'esmenta en doc. català de 1299, *BABL*, III, 194), *Nonno* (« de oriente vinea de *Nonni* » doc. ribagorçà de 978, Abadal, *P. i R.*, nº 242) i *Nuno* (passim en textos catalans i aragonesos). D'altra banda *Azpe* és un barri agregat a Abellada (partit de Boltaña) i un *Domingo d'Aspes* figura en un doc. de 1274 (Novarro Tomás, *Docs. Ling. del A. Arag.*, 29. 7). Importaria molt de trobar més documentació antiga de *Nonasp*.

LES PAÜLS (A. Ribagorça); ofic. : *Laspaüles*. **Pron. pop.** : *las pauls* (3), *les pauls* (1), *lex espauls* (2), *·ls espauls* (5). A diferència del que

passa des del Turbó cap al Sud, en aquest poble i els altres de l'alt Isàvena es parla català pur i no el dialecte mixt d'aragonès que observem a Roda i a les Viles. També es parla català quasi pur en els 3 llogarets immediats cap a l'Oest, Sant Valeri, Perafita i Fades, agregats al municipi aragonès de Bisaurri (i que per consegüent els dialectòlegs fins ara han cregut de llengua castellana).

Docum. ant. : *Paduls* 1168 (*BABL*, II, 265), *Les Pabuls* 1280, *Las Pauls* 1620.

Etim. : Cat. dial. *paül* 'aiguamoll', 'prada aigualosa', ll. vg. *PADŪLIS*, clàssic *PALUS*, -*ŪDIS*. A Ribagorça *paül* és encara molt viu amb el darrer matís, parlant dels grans pasturatges pirinencs, com *la Paül d'Iscles*, *la Paül de Betesa*, etc., i en general, de qualsevol prat aigualós. En la documentació medieval de la comarca, en baix llatí, *padulis* és més abundant que enlloc, per més que no és rar enlloc d'Espanya.

PENA-ROJA (Matarranya); ofic. : *Peñarroya de Tastavins*. **Pron. pop.** : *penaròja* (10). Gentilici : *pena-rojins*.

Docum. ant. : *Pinna Rubea* 1209 (Mz. Pidal, *Cid*, p. 865), *Pennaroya*, *Penna rubea* 1280, *Peñaroja* segle XVI.

Etim. : *PINNA RUBEA* 'penya roja', nom que es pot referir a la gegantina mola roquera del Masmut, que domina aquest poble, o bé a d'altres penyals veïns, tot ells de color rogenc.

PERALTA DE LA SAL (Llitera); ofic. : íd. **Pron. pop.** : *peralta de la sal* (3), *peralta* (2).

Docum. ant. : *Peralte* 1077 (Serrano, *Not. Hist. Ribag.*, 30), *Peralta* 1154, etc.

Etim. : *PETRA ALTA* 'roca alta', nom que deu al·ludir al famós castell roquer de la Mora o de Montmagastre¹, situat en aquest terme. El riuet de Peralta, la *Sosa*, és salí i se n'ha extret sal.

1. A diferència de la major part dels noms *Móra*, aquest es pronuncia amb ò oberta. Pot sospitar-se que vingui de *Mola* 'muntanya de capçada plana', amb el canvi arabitant de -l- en -r- (*BDC*, XXIV, 76). Crec que és aquest el castell *Múla* de què l'any 904 es va apoderar el reietó moro de Lleida en emprendre la invasió de Ribagorça i Pallars, segons conta Ibn Adarí, i no pas la *Mola de Baro* (no *Baró*), com admeten Coll i Abadal (*P. i R.*, 123). En primer lloc s'hi oposa ja la geografia; després la *Mola de Baro* no és cap nom orogràfic sinó el d'un modestíssim molí (que és el que vol dir en el Pallars el mot *mola*) i no hi ha cap motiu per a pensar que hi hagi hagut allà algun castell. La Mora de Peralta té realment forma de mola, rodona i espadada, i quasi plana del cim, però amb una eminença en el centre d'aquest. D'ací l'altre nom d'aquest lloc, que antigament s'escrivia *Mamagastre*, *MAMMA CASTRI* = fr. *le mammelon du château*.

PILZA (B. Ribagorça); ofic. : *Pilzán*. **Pron. pop.** : *pilsa* (5), *pilça* (3) amb ζ interdental, *pilza* (4). Aquesta darrera pronúncia a Corçà, a Boix, a Blancafort i a Sant Orenç, tots ells pobles on no parlen apitxat; amb interdental a tres pobles on no distingeixen sorda de sonora, però tenen la ζ castellana; a Pilzà mateix i en els altres pobles on es va recollir la pronúncia *pilsa*, no tenen aquest fonema i apitxen la ζ .

Docum. ant. : *Pilzano* (bis) 1058 (*Liber Feud.*, I, 145), *Pinzan* (bis) i *Pilzani* (1 vegada) 1063, *Pinçan* 1066, *Pilzano* 1067, 1072, *Pinçano* 1076, *Pinzano* 1130, *Pinzano* o *Pinciano* 1131 (2 versions del mateix document), *Pinzano* 1236, *Pilza* 1620.

Etim. : Aebischer, que cita solament la menció *Pinciano* de 1131 i el localitza per un malentès en el Camp de Tarragona (*Ét. de Top. Cat.*, 121), parteix del nom de persona llatí PINCIUS. És clar que la forma amb N ha d'ésser tradicional i antiga, i que la -l- s'explica per dissimilació en l'etapa *Pinzan* > PILZAN¹. Però la ζ sonora i interdental no pot venir de ζ ni de s i sí solament de τ intervocàlic. Per tant cal separar de *Pinçac* i del seu diminutiu *Pinsaguel* (Haute-Garonne), així com de *Pieussac* i *Pieusse* de l'Aude (aquest *Pinciano* el 1226, *Puncianum* el 1119) i partir de PINNETIANUM derivat de PINNETIS (Schulze, *Zur Gesch. Lat. Eigenn.*, 31). Encara que la i llatina fos breu, com és probable, la i catalana fóra regular davant el grup complex *ndz*, cf. *dins* DE INTUS, cat. ant. *intrar*, etc.

LA POBLA DE RODA (A. Ribagorça); ofic. : *La Puebla de Roda*. **Pron. pop.** : *la pò(b)bla* (4), *la pòbbla de ròda* (5), *pòppla de ròda* (1). No tinc documentació antiga.

Etim. : Postverbal de *poblar*.

LA PORTELLADA (Matarranya); ofic. : íd. **Pron. pop.** : *la portelçada* (2), *la portelça* (4), *la portilçada* (1).

Docum. ant. : no en tinc. És un dels rars pobles del Matarranya no esmentats encara a les *Rationes Decimarum* de 1279-80. Es va segregat de La Fresneda en temps moderns; segons notícies recollides en el poble, en temps de Carles V. A aquesta segregació al·ludeix el gentilici humorístic *estrangers* que donen als habitants d'aquest poble els de la Fresneda i, a imitació d'aquests, els de tots els circumdants.

Etim. : el nom fa referència a la seva situació al peu del Coll del Portell,

1. Anàlogament el nom d'ocell *pinsà* apareix a Sopeira en la forma *pilzà* o *pilça* (*Congr. Intern. Ll. Cat.*, 421 i ss.).

que l'uneix amb Vall-de-roures. El poble es divideix en dos ravals, dits *lo Mas de Dalt* i *lo Mas de Baix*. Sembla, doncs, que el poble primitiu es devia reduir a un parell de masos que es van construir al peu del pas obligat des de la Fresneda a Vall-de-roures; en anar-se engrandint més tard, se li aplicà escaientment el nom d'*aldea (a)portellada*.

PURROI (B. Ribagorça); ofic. : *Purroy de la Solana*. **Pron. pop.** : *puròi* (6).

Docum. ant. : *Podio Rubeo* 1058 (*Liber Feud.*, I, 145), *Puio Roio* 1063, *Puirog* 1066, *Podio Roio* 1067, *Podio Rubeo* 1072, 1076, 1130, *Podeo Rubeo* 1131.

Etim. : *PODIUM RUBEUM* 'puig roig': està situat realment damunt un puig o tossa plana, de color rogenc.

QUEIXIGAR, vegeu **SANT ESTEVE DEL MALL**.

RÀFELS (Matarranya); ofic. : *Ráfals*. **Pron. pop.** : *rafels* (8). Genti-
lici : *rafelins* (humor. : *raboses*).

Docum. ant. : *Rafals* 1280 (*Rationes Decim.*, II, 103), *Rafalz* 1280, *Rafales* 1328, *Ráfals* segle XVI.

Etim. : De l'àr. vg. *ráhal* 'casa de pagès', 'propietat rústica', 'jaça de pastors' (clàssic *rahl* 'campament'). *Ráfels* és un nom que degué restar fixat des d'antic en la toponímia, igual que *Ràfol* poble valencià i el cognom *Ráfols*, car més tard l'accentuació de l'àrab hispànic fou *rahál*, d'on el mall., arag. i murc. *rafal* 'masia, propietat rústica', el cast. ant. *rehala* 'ramat', el port. *arraial* i el cast. *real* 'campament' (els nombrosos noms de lloc valencians en *Rafel-* poden venir de qualsevol de les dues), vegeu el meu *DCEC* (s. v. *rehala*). La diferència vocàlica entre *Ráfels* i *Ràfol(s)* s'explica per la manca de matís velar en la *-l* del català d'Aragó, que dona lloc a la conservació del vocalisme etimològic en casos com els ribagorçans *núvel* 'núvol' *NUBĪLUM*, *àrbel* 'arbre', *L'Agrével* o *L'Agrével* 'el Grèvol' (dos a la toponímia de l'Isàvena), *Sant Cristòvel* en el terme de Tolba. En el terme del Torricó hi ha la *Clamor de Ráfels*.

RODA D'ISÀVENA (A. Ribagorça); ofic. : *Roda*, **Pron. pop.** : *ròda* (15). Quant al determinatiu, fóra igualment admissible *Roda de Ribagorça*.

Docum. ant. : *Rota* 956 (Abadal, *P. i R.*, n° 168), 988, *Rotensis ecclesie* 1078, *Rotensi episcopo* 1078-85, *Rota* 1092, 1134, *obsessionem Rode* 1186, etc.

Etim. : Igual que en el cas de *Roda de Ter* (ja *Rota* en el segle VIII) i àdhuc en el de *St. Pere de Roda*, la fonètica històrica catalana s'oposa al consonantisme d'una base *RÖDA* i postula *RÖTA*; no cal, doncs, pensar

a identificar amb RHODAS, ètimon de *Roses*, ni en cap origen grec. Sens dubte es tracta de l'apel·latiu ll. RŌTA 'roda', l'aplicació del qual és bastant clara en el nostre cas, car realment el turó damunt el qual està edificada la vella ciutat té forma rodona.

SAIDÍ (B. Cinca); ofic. : *Zaidín*. Pron. pop. : *saidí* (8).

Docum. ant. : *Zaidín* segle XI o primers del XII (*Liber Feud.*, I, 36, doc. d'un comte Ramon de Barcelona, anterior almenys a la reconquesta definitiva de Tamarit), *Cegdi* 1149, *Zaidín* 1170, *Caydi* segle XIII, *Çaydinum* 1251, *Saydino* 1279.

Etim. : Àrbiga sens dubte, però les possibilitats concretes són moltes. El més raonable, però, és creure que té la mateixa etimologia que un *Zaidín* de prop de Granada, que Ibn-al-Khatib anomena *as-sā'idín* (*Al-And.*, XVII, 375), grafia que limita molt les possibilitats en aquest cas : això difícilment pot ésser altra cosa que un plural de *sā'id* 'avant-braç', 'cada una de les ales d'un ocell', que degué pendre el sentit de 'braç de riu', car el femení *sā'ida* significa 'afluent d'un riu'; encara que sols el trobo en diccionaris clàssics, no degué ésser estrany a l'àrab parlat car Dozy l'hi documenta en altres accepcions; és veritat que la forma plural d'aquest mot sembla ésser *sawā'id*, plural fracte, però en àrab vulgar degué existir el plural sa o regular *sā'idín*. L'aplicació al nostre Saidí fóra molt natural, car el Cinca és un riu gran, de fortes avingudes, que sovint, per tant, deu dividir-se en braços davant Saidí, com a conseqüència dels al·luvions d'aquestes avingudes.

De moment ens podem atènyer a aquest origen. Val a dir que en el nostre cas hi hauria altres ètimons possibles. Asín parteix de *Zaidín* « los descendientes de Zaid »; però llavors hauríem de tenir (i més en les formes antigues) *Seidí (cf. *Beseit* i *Calaceit*): hi cal doncs una consonant emfàtica, que expliqui la *a* constant de *Saidí*. Posats a partir d'un nom de persona, potser fóra preferible de fer-ho de *As-Sā'idí* (derivat de *sā'id* 'afortunat'), molt emprat com a sobrenom d'home; *Seidia*, conegut en l'onomàstica valenciana, deu ésser el femení corresponent; val a dir que en mots d'aquesta estructura l'àrab vulgar generalment desplaça l'accent cap a la síl·laba penúltima, però aquesta no és una objecció d'abast absolut, sobretot en els arabismes més antics. El meu informant de Saidí havia sentit dir que del seu poble abans se'n deia *la Saida*; no lluny de Saidí, en el terme d'Almacelles, hi ha un poblet dit *La Saida* (avui pronunciat vulgarment *la Saira* o *Almacelletes*), i és concebible que en altre temps la *Saida* vagi ésser més important que Saidí i que a aquest se li apliqués un

diminutiu semblant al que veiem, p. ex., en *Torrentí, Caldetes, Favareta, La Pobleta, Ransol* o *Meritxell. La Saida*, igual com *La Zaida* de la província de Saragossa, pot venir de l'ar. *zâida* 'anexa, accessòria'. Però el fet és que la documentació dels segles XI-XIII ja ens mostra la terminació *-i(n)* en forma constant, per tant cal mostrar-se incrèdul amb la dada del meu informant; home sense lletra ni crítica.

SANT ESTEVE DE LLITERA; ofic. : *San Esteban de Litera*. **Pron. pop.** : *sanstestêbe* (1), *santistêbe* (2), *santistêbe* (2) (humorísticament a la gent d'allà els diuen *los de la cuca foradada*). Poble de llenguatge mixt (cap al Sud, el darrer on es parla aquest dialecte barrejat), en el qual l'element aragonès és gairebé tan fort com a Açañui i a Calassanç.

Docum. ant. : *Sancto Stefano de Littera* 1170 (*BABL*, VII, 301), *ecclesia Sancti Stephani de Litera* 1279, 1280, *Sancto Stephano de Littera* 1282.

Etim. : L'origen del nom de comarca *Llitera* és obscur. L'ús popular actual el confina a la part plana de la comarca d'aquest nom, és a dir des dels nuclis urbans de Tamarit i d'Albelda cap al Sud, i n'exclou no sols els termes de Castellonroi, el Campell i els altres més septentrionals, sinó àdhuc Sant Esteve, tots els quals es troben ja entre muntanyes més o menys poblades de vegetació; el meu informant de St. Esteve de Llitera, home intel·ligent i relativament culte, no vacil·lava a afirmar que el seu poble ja no pertanyia a aquesta comarca. D'altra banda les partides dels termes de Seròs, Aitona i Fraga situades, ja que no en muntanyes, sí almenys en un altiplà pedregós i amb molt poca vegetació arbustiva i gens d'arbòria, duen tradicionalment el nom de *les Lliteres* o *la Lleitera* (aquesta última és la forma usada a Fraga). Sembla, doncs, que en el concepte popular *Llitera* és una terra plana i pobra en vegetació espontània. Que el nom s'ha usat també en terres pròpiament aragoneses (ultra Binéfar i algun altre poble contigu de llengua aragonesa, que tradicionalment s'han englobat dins la nostra comarca de Llitera), ho indica el *Barranco de Literola* del terme de Sahún (vall de Benasc). Les aparences són, doncs, d'un antic terme genèric, com els de *sarda*, *serdera* o *sas*, que s'apliquen en el Pla de Lleida a terres de caràcter semblant. Tal com aquests semblen ésser pre-romans, també ho podria ésser *Llitera*. Ací, però, els aires són més romànics. I bé podria ésser que la forma *Lleitera* sigui la primitiva, donat el caràcter molt conservador del parlar de Fraga, encara que la inicial *Lit-* es documenti en el segle XIII¹ i ja en els anys 1170 i 1175

¹ « Juratis Tamariti, de Almenar et de tota *Litera* » 1260 (Carreres Candi, *Misc. Hist. Cat.* II, 511).

(*BABL*, II, 393), car la documentació medieval d'aquest nom és més aviat escassa (*Tamarit*, la documentació del qual és ja molt copiosa a l'Edat Mitjana, hi apareix sempre sense el determinatiu *Llitera*); posada entre les dues palatals *ll* i *i* la *e* àtona pogué desaparèixer amb facilitat. El nom al·ludiria, sigui a l'abundor de lletatreses (planta anomenada precisament *lleitera* en aquestes comarques), sigui a les moltes cabres lleteres que hi pasturen; és sabut que *lleit* és la forma ribagorçana del mot *llet*.

SANT ESTEVE DEL MALL (A. Ribagorça); ofic. : *San Esteban del Mall*. **Pron. pop.** : *santistêbe* (3), *santistêbe del mał* (2), *santestêbe del mał* (1).

Docum. ant. : *in castro Sancti Stephani cujusque vocabulum est...* (il·legible; però Serrano, p. 253, hi posa *de Mallo* en el títol, que crec que serà un afegit posterior) 964 (Abadal, *P. i R.*, nº 194), *Beati Stephani* 972, *in valde* (= *valle*) *Malliense* 996, *Sto. Stephano* c. 1000, *Sto. Stephano de illo Mallo* 1202, *Scti. Stephani de Mayl* 1279, *P. d'Almayl portionario de Monesma* 1279, *Scti. Stephani del Mayl* 1280, *San Estevan del Mallo* 1620.

Etim. : *Malh* és un terme genèric per a anomenar un gran pic rocós de forma massissa, a la Vall d'Aran i en els Pirineus gascons en general; *Mall* en aquest mateix sentit és també un mot freqüent en la toponímia de l'alta Ribagorça (exemples recollits en el termes de Serradui, Esdolomada, Beranui, Castrocit, Castanesa, Montanui, Aneto, Senet, Massivert, etc.). No crec que vingui del « pre-indoeuropeu MALA ' muntanya ' », al qual l'han atribuït molts (la major part de les etimologies toponímiques que pressuposen l'existència d'aquest mot són provadament falses), entre altres raons perquè no n'hi ha cap necessitat: la semblança del *Malh* gascó amb un mall de ferrer (ll. MALLEUM) és colpidora. Una contraprova eloqüent la forneixen el nom de la Roca i Congost de *l'Anclusa* a St. Esteve de Llitera, i el del *Morron de la Inclusa* a Llaguarres: a la toponímia ribagorçana hi ha, doncs, 'encluses' el mateix que 'malls'. En el nostre cas *mall* es referirà al Tossal de Sant Esteve, que domina el poblet, o més exactament al penyal ingent, avui més aviat dit *El Turion*, que es destaca prop del cim d'aquell. No crec que es tracti del ll. carolingi *mal-lum* 'assemblea judicial', certament freqüent en el baix llatí de Pallars i Ribagorça, però que hi fa més aviat l'efecte d'un mot savi del baix llatí gal·licà.

Recentment el nom d'aquest municipi ha estat canviat oficialment per *Cajigar*, nom d'una altra entitat de població. Aquest en català és *Queixi-*

gar, (*keēiga*, *kie-*), derivat col·lectiu de l'arag. *caxigo* (cast. *quejigo*), que en el Nord-est d'Aragó és el nom més usual del roure (mot d'origen cèltic, per al qual vegeu el meu *DCEC*); encara que avui no és usual enlloc a l'Est de la frontera lingüística, i a la nostra zona es considera l'oposició entre el cat. local *roure* i l'arag. *caxigo* com un dels criteris lexicològics que marquen el límit de les dues llengües, en temps passats es veu que l'àrea d'aquest celtisme es degué entendre un poc més, i àdhuc avui és de notar que ja és ben popular en els pobles més orientals de la vall de l'Èssera (municipi de Merli), molt pocs quilòmetres a l'Oest de Sant Esteve del Mall.

SANT ORENÇ (A. Ribagorça); ofic. : *santorèns* (12), *sentorèns* (6), *santorèns* (2), *sançurèns* (1, poble allunyat).

Docum. ant. : *Sancti Ori(e)n(cij)* 1249 (1^{r.} *Congrés Intern. de la Ll. Cat.* 434), *Santorens* 1620.

Etim. : Encara que un nom de persona llatí AURENTIUS no sembla estar documentat en fonts paganes, radical i sufix són corrents en l'onomàstica llatina (*Aureus*, *Aurucius*; *Maurentius*, *Laurentius*, *Lupentius*, *Maxentius*, etc.). Bastús diu que *San Orenç* fou bisbe d'Auch i la seva festivitat se celebra el 1^{r.} de maig (deu ésser per confusió que el mateix dia se celebra la festa de *San Oroncio*, que d'altres diuen *Orenç*, màrtir a Osca l'any 252). El diccionari gascó de Palay diu « *Aurèns*, *Ourèns* : nom d'un saint qui fut évêque d'Auch, après avoir été ermite dans les Pyrénées, où son nom est resté populaire; de nombreuses paroisses lui ont dédié leur église ». De fet ha estat usual com a nom de fonts a Ribagorça : un frare « *Orenç* Ardanuy », home notable, nasqué a Areny l'any 1641 (Ramon Castel, *o. c.*, p. 104). A Beranui fins i tot he sentit el reneç *me c. en sant Orenç!*

SERRADUI (A. Ribagorça); ofic. *Serraduy*. **Pron. pop.** : *saṛaduṛi* (8), *saṛaduṛi* (1), *sḗraduṛi* (1).

Docum. ant. : *Satarrue* c. 910 (Serrano Sanz, *Not. Hist. Ribag.*, 223), *Sadarrui* segle x, *Sadarue* segle x, *Satarroi* 995, *Sardarruy* 1279, *Sedaruy* 1280, *Sadarruy* 1396..., 1540 (i molts més testimonis de data intermèdia entre aquestes dues, tots ells en la forma *Sadarrui*, -y, que anoto en un capbreu inèdit conservat a la catedral de Roda, sense que enlloc hi apareguin la forma *Sarradui* o semblants).

Etim. : Mz. Pidal, *RFE*, 5, 236, parteix d'un compost basc *sarra-toi*, col·lectiu de *sarra* 'escòria, grava', car « el terreno de este pueblo es pedregoso » (però n'hi ha cap que no ho sigui a Ribagorça?, ben cert que no); Rohlf's (*Arch. de Filol. Arag.*, IV, 145) prefereix el cognomen

aquità poc conegut SIRADUS, ço que no és possible fonèticament, car la -D- es perd sempre en català i, davant l'accent, també en castellà. Que un i altre s'erren ho indica la unanimitat de les formes antigues, que ens mostren constantment l'oclusiva dental davant i la vibrant darrere. El radical ha d'ésser el mateix de *Seterrae*, documentat en itineraris romans de Catalunya com a nom d'un indret entre Girona i Barcelona, nom que d'altra banda avui es conserva en el de *Saderra* (agregat de Sant Pere de Torelló) i en el de *Sadernes* (agregat d'Oix, Garrotxa), si bé el dels itineraris romans sembla ésser una tercera localitat homòfona, avui oblidada, i situada cap a Hostalric. L'aspecte ibero-basc de *Seterrae* i de *Sadarrui* és inequívoc. Per a -ui vegeu *Beranui*.

SOPEIRA (A. Ribagorça); ofic. : íd. **Pron. pop.** : *sopèira* (7, en general en els pobles de la Terreta), *sopèira* (9, més lluny al Nord i al Sud), *supèira*, *-èira* (2).

Docum. ant. : *Supetra* 851 (Abadal, *P. i R.*, nº 46), *Subpetra* 869, 971, *Supetra* 1079, *Sopeya* 1620.

Etim. : SUB PETRA 'sota la roca', referint-se a l'enorme cingle de Sant Cugat que cau espatat sobre el poble (cf. el veí poble de *Sapeira* IPSA PETRA). El tractament de -TR- com a -ir- és normal a tot el català occidental pirinenc.

LA SOROLLERA (Matarranya); ofic. : *La Cerollera*. **Pron. pop.** : *la surulèra* (4), *la sorolèra* (2), *la surolèra* (1), *la soñulèra* (1), *la şerolèra* (1), *la şurulèra* (2). Gentilici : *sorollerans*.

Docum. ant. : *La Ceruillera* 1280 (*Rationes Decim.*, II, 103, 112).

Etim. : « *Sorollera* ve de *cerolla* 'servera' » em digueren en el poble. De fet es tracta d'una variant d'*atzerola* (*sorolla*), ben coneguda en valencià (cognom *Sorolla*, etc.). *La Sorollera* és, doncs, paral·lel, pel sentit i per la forma, al nom del poble veí *La Codonyera*.

TAMARIT DE LLITERA; ofic. : *Tamarite de Litera*. **Pron. pop.** : *tamarit* (13). Gentilici : *tamaritans*.

Docum. ant. : *Tamaret* 1107 (*Al-And.*, XII, 69, n. 2), *Tamarit* 1116, *Tamariz* segle XII, *Tamarid* 1173-6, *Tamarit* 1186, *Tamaritum* 1194, *Tamarit* segle XIII, 1260, 1261, *Tamarito* 1265, *Tamariti* 1276, *Tamarit* 1375, *Tamariz* 1356.

Etim. : Del cat. dial. *tamarit* 'tamariu', que se sent a tota la Ribera de l'Ebre, en el país Valencià i a d'altres parts de Catalunya (cf. *Tamarit de Mar* en el Camp de Tarragona), i que es deu haver d'explicar com un singular analògic extret de la forma mossàrab *tamaridz*, ll. TAMARICEM. A

Tamarit, on comença la plana i el terreny obert al vent, el tamariu comença d'ésser útil com a cortina protectora, i encara que allí siguin bon tros menys usats que a l'Empordà amb aquest fi, no per això l'aparició de tamariu és menys característica d'aquesta terra, en contrast amb la Muntanya. No hi ha cap raó per a dubtar d'aquesta etimologia ni per a partir d'un « nom de persona germànic *Tomarit* [??] o bé *Matarid* », com voldria Jungfer (*RH*, XVIII, 22).

TOLBA (B. Ribagorça); ofic. : *Tolva*. **Pron. pop.** : *tòlba* (8), *tólba* (6, a Tolba i en general a la Terreta, però no més al Sud ni a l'Isàvena). Gentilici humorístic : *morçillers*.

Docum. ant. : *Tolba* segle XII (Abadal, *P. i R.*, p. 166), *Golba* (errada per *Tolba*) 1212, *Tolba* 1237, *Tolba* (5 vegades) 1279, 1620. La identificació del P. Villanueva amb una pretesa *Hictosa* es basa solament en una falsificació del segle XII, i també em sembla infundada la identificació que en fa Simonet amb una *Illa Toba* esmentada en el Fur d'Alquézar de 1069. Molt més probable és que es tracti de **TOLÖBIS**, ciutat dels Jaccetans esmentada per Pomponi Mela (2, 6, 90) i Ptolemeu (2, 6, 71) i, en lleus variants, per l'Itinerari Antoni (*Tolous* 391, 3) i l'Anònim de Ravenna (*Iologum*, 4, 43, p. 310, 13); dubto que pugui acceptar-se la identificació que alguns han fet amb Montsó o amb una localitat de la Llitera desconeguda (*BABL*, XIV, 323) : es tractaria d'una via romana que passava pel coll de Viacamp; com a mínim hem d'acceptar que hi hagué dues homòfones *Tolöbis*, *-ba*, una a la Llitera i l'altra a la Baixa Ribagorça.

Etim. : Segurament pre-romà. La base inicial pot ésser un ***TOLÜBA** o ***TOLÖBA**, on la terminació és la mateixa de *Salduba*, *Onuba*, etc., i el radical el mateix de *Tolosa*, *Toletum*, *Toulon*, *Toló*, *Toluges*, *Tolzó*, *Tolustre*, etc. No veig cap raó per a escriure-ho amb *-v-* com es fa en castellà (a causa del nom comú cast. *tolva*), en desacord amb les grafies medievals.

TORLARRIBERA (A. Ribagorça); ofic. : *Torre la Ribera*. **Pron. pop.** : *torlaribèra* (5), *tòre la ribèra* (2); *la Torre* és només el nom d'un dels llogarets que integren el poble de Torlarribera, capital d'aquest municipi (hi ha també *Magarrofes*, *Santanulla* i d'altres). Igual en aquest poble que a Vilacarle, Brallans i les Viles de Turbó, agregats a aquell, es parla dialecte mixt català-aragonès, però amb predomini català, predomini més accentuat a Vilacarle que a Torlarribera. Solament en un dels tres veïnats que formen les Viles, a Cercuran, l'element aragonès és ja de l'ordre de 50 %. La forma de composició del nom és igual a la de *Castellsarroca*,

Sant Martí Sarroca o *Vilalba Sasserra*, però l'apòcope soferta per *Torre* (> *Tor*, com en *La Tor* [*de Querol*]), fa aconsellable ací d'escriure tots tres components, i no solament els dos últims, en un sol mot.

Docum. ant. : *Illa Turre* 1119 (Serrano, *Not. Hist. Ribag.*, 271), *Torre de la Ribera* 1620.

Etim. : És naturalment una contracció d'aquesta darrera forma. «Ribera» es refereix a la de Vilacarle, afluent de l'Isàvena.

LA TORRE DE VILELLA (Matarranya); ofic. *Torrevelilla*. **Pron. pop.** : *la tōre* (3), *la tōrebeliça* (5), (*a*) *tōrebeliça* (4, pobles allunyats). Gentilici : *torredans*.

Docum. ant. : no en tinc. Un dels quatre únics pobles del Matarranya que manca en les *Rationes Decimarum* de 1279-80. Poble d'aspecte modern, si bé de terme força extens. Parlar apitxat (*s*, sorda; *é* = *j*), amb vacil·lació entre *è* i *ia*, amb *ç* interdental, i amb *z* pronunciada com a vibril·lant (*ð*) en *colðe*, *polðe*, *onðe*, *catorðe*, geminada en *doððe* i *treððe*.

Etim. : *Velilla* o *Vilella* és probable que sigui en aquest cas el nom d'algun personatge relacionat amb el poble, però no es pot descartar que fos, com correspon a l'origen d'aquest nom, un antic nom de partida o d'indret (avui no existeix tal cosa en el terme de la Torre ni en els veïns). En tots dos casos fóra possible, i en el segon seria segur, que tindria la forma catalana *Vilella*, més que no l'aragonesa o castellanitzada *Velilla*. És veritat que en aquest cas ens manquen del tot els testimonis de la forma catalana, però vegeu, a baix, *Vilella*. De tota manera cal tenir en compte que el nom veritablement popular és *La Torre* i prou, mentre que *-velilla* s'afegeix tan sols per distingir, sens dubte amb influència preponderant del nom oficial. Amb la facilitat de comunicacions dels temps recents, la necessitat de distingir de *Torredarques* i, sobretot, del més allunyat *Torre del Comte*, ha fet que aquest afegit s'anés popularitzant. Donada la poca antiguitat no em sembla, però, temerari de restablir la forma catalana *Vilella*.

LA TORRE DEL COMTE (Matarranya); ofic. : *Torre del Compte*. **Pron. pop.** : *la tōre* (6), *la tōre del kōmte* (6), *la tōre l kōmte*, *-nte* (2) *la tōre del kōnde* (3). Gentilici humorístic : *torrats*.

Docum. ant. : *Torre del Comte* 1280 (*Rationes Decim.*, II, 103, 112). Poble d'aspecte antic, amb nobles i bells palaus del Renaixement.

Etim. : No sé si es tracta del Comte de Prades, del d'Urgell o d'un altre; suposo, del primer.

TORREDARQUES (Matarranya); ofic. : *Torre de Arcas*. **Pron. pop.** :

(a) *tořadarkes* (5), (a) *toředarkes* (3). Gentilici : *torredarquins* (-rrad-). A diferència de la Torre de Vilella i de la Torre del Comte, en aquest es diu sempre el nom complet *Torredarques*, mai *la Torre*, i s'empra constantment sense article. D'ací que calgui escriure en un sol mot, com un nom enterament soldat, d'acord amb la formació del gentilici popular *torredarquins*, a diferència de *torredans* (T. de Vilella) i *torrats* (T. del Comte); l'ús predominant de l'antiga forma popular *torra*, en lloc de l'avui predominant *torre*, confirma aquesta estereotipació del nom sencer. Força menys important i molt més incomunicada que la veïna Torre de Vilella, es comprèn que fos necessari de generalitzar l'ús del determinatiu, per evitar la confusió amb el seu veí més conegut.

Docum. ant. : *Turris archarum* 1280 (*Rationes Decim.*, II, 113).

Etim. : En el poble no saberen dar-me notícia que hi hagués cap dolmen en el terme (com en *Serra d'Arques*, etc.). D'altra banda tampoc no es tracta d'una vall encaixonada, com la de Valldarques (Urgellet). No puc assegurar, doncs, quin és el sentit d'*arca* en aquest nom.

TORRENT DE CINCA (B. Cinca); ofic. : *Torrente de Cinca*. **Pron. pop.** : *tořén* (4), *tořén de řınka* (1), *tořént* (?) (1).

Docum. ant. : *Torrent* 1279 (*Rationes Decim.*, I, 112).

Etim. : Els dos barrancs del Còco i de les Plantes, entremig dels quals està edificat el poble, provinents de l'elevada i immediata muntanya de Sant Salvador, són veritables torrents de curs molt impetuós, per llur ràpid desnivell.

EL TORRICÓ (Llitera); ofic. : *Altorricón* (d'altres, en castellà, han escrit, encara més bàrbarament, *Altorrincón*). **Pron. pop.** : *lo tořikó* (2), *l tořikó* (3), *l tuřikó* (1), *tořikó* (1).

Docum. ant. : no n'hi ha. Encara que ja gran, és un poble recent, i estigué agregat a Tamarit fins fa una vintena d'anys. Dialecte català pur, si bé apitxat (*ê* per *j*, i parcialment *s* sorda), a diferència de Tamarit, on la pronúncia és normal.

Etim. : *Torricó* = cast. *torreón* és mot molt viu sobretot en català occidental. No hi ha ni la més vaga possibilitat que la grafia morisca *Altorricón* tingui cap fonament històric, vegeu el que dic del Campell. En la toponímia l'ús de *torricó* és també molt vivaç (*Lo Torriconàs*, partida de Baells; *Torricons*, partida de Salàs, etc.). No sé si el nom fa referència al Castell de Vallbona, dalt del Sas dels Còcs, bastant apartat al NO. del poble, o a algun edifici avui desaparegut dins el casc de la població.

LA VALL DEL TORMO (Matarranya); ofic. : *Valdeltormo*. **Pron.**

pop. : *la bał* (8), *la bał del tórmo* (8) ¹, (*a*) *bałdeltórmo* (en 2 pobles apartats). Gentilici humoristic : *vallejos* (amb *j* castellana).

Docum. ant. : *Valdeltormo* segle XVI (Zurita, II, cap. 25). Un dels 4 municipis del Matarranya que encara no figuren a les *Rationes Decimarum* de 1279-80. És poble d'aspecte recent, el terme del qual degué segregar-se del terme enorme de Massalió, que encara arriba fins a la paret de les cases.

Etim. : *Tormo*, mot regional del Sud de Catalunya, significa 'penyal isolat' i sembla ésser paraula pre-romana, potser d'origen indoeuropeu (vegeu el *DCEC*, s. v.). La Vall del Tormo era primerament la vall on estés edificat el poble, coneguda avui localment per « La Vall del Riu », que desaigua al Matarranya davant la Torre del Comte; prop de la seva desembocadura hi ha la partida del Tormo, que deurà el seu nom a una roca així.

VALLDELLOU (Llitera); ofic. *Baldellou*. **Pron. pop.** : *baldełou* (4), *bałdełou* (1), *baldełou* (1).

Docum. ant. : *Vallelodis* 1162 (Kehr, *Papsturkunden*, p. 377), *Valle Lodis* 1179.

Etim. : Certs erudits locals, seguits per Mz. Pidal (*Orig.*², p. 201), han afirmat que ve de *Val de Lo(b)o*; el darrer compara amb *Valdelobo* (Cáceres), *Valdelobos* (Toledo) i *Valdelubiel* (Soria). La reducció de *lobo* a *lou* potser seria possible a l'Aragó pròpiament dit, però justament *Vallde-llou*, de tots els pobles de la Catalunya aragonesa, és potser el que parla un català més pur, i es troba separat de la frontera lingüística per bastants quilòmetres de muntanyes. Sigui com vulgui la *ò* oberta confirma que no hi ha res d'això, i les formes medievals mostren que es tracta, com ja suggeriria la fonètica per si sola, del llatí *VALLIS DE LAUDE* 'vall elogiable', nom afalagador del tipus de *Vallhonrat*, *Vallhonesta*, *Bell-lloc*, *Puig de la Bellacasa*, port. *Riodonor*, etc.

VALL-DE-ROURES (Matarranya); ofic. : *Valderrobres*. **Pron. pop.** : *bałdeřores* (4), *bałdařores* (2), *baldařores* (2), *bałdeřoures* (3), *baldeřoures* (2), *bałdařoures* (1), *baldeřobres* (4), *baldařobres* (2), *baldeřobres* (3). Com que *Vall-de-roures* és cap de partit judicial no és estrany que aquestes últimes formes, castellanitzades, hagin penetrat un poc en l'ús oral català, però les autòctones encara predominen amplement. Gentilici : *vall-de-*

1. L'ús popular de la forma abreujada *La Vall*, i l'ús quasi constant amb article, obliguen a escriure *La Vall del Tormo* en quatre mots separats. En el cas de *Valljunquera*, en canvi, l'ús constant sense article i sense forma abreujada prova que ja es tracta realment d'un sol mot, soldat definitivament.

rourans. L'ortografia catalana vol que s'usi el guionet, per evitar la duplicació de la *r*, en compostos d'aquesta mena; en aquest cas això obliga a usar-lo també entre *vall* i *de*.

Docum. ant. : *Valderobres* 1280 (*Rationes Decim.* de la Diòcesi de Saragossa, II, 103), *Vayl de roures* fi segle XIII, *Val de Roures* 1315, 2n. quart segle XIV, *Vayl de Roures* 1328, *Vallderrobles* 1470, *Valderobres* segle XVI (les formes amb *b* pertanyen totes a textos en castellà o aragonès).

Etim. : La de Vall-de-roures és realment una vall on el roure abunda molt.

VALLJUNQUERA (Matarranya); ofic. : *Valjunquera*. **Pron. pop.** : (a) *bajunquera* (5), *balêunquera* (4), *baljunquera* (o -j-) (3), *baêunquera* (1). Gentilici : *valljunquerans* (humor. : *conills, catxaps, patxòcs*).

Docum. ant. : *Val Junquera* 1280 (*Rationes Decim.*, II, 104).

Etim. : El poble es troba en una vall poc profunda però ben marcada, on no abunda l'aigua però sí els joncs, anomenats *juncs* en català occidental i valencià.

VIACAMP I LLITERÀ (B. Ribagorça); ofic. : *Viacamp i Litera* (per a Lliterà, vegeu article a part). **Pron. pop.** : *biakam* (10).

Docum. ant. : *Viacampo* 1077 (*Liber Feudorum*, I, 92), 1199 *Viacamp* 1237, 1279, 1280.

Etim. : Viacamp es troba precisament en la collada per on passa la carretera i l'antic camí que duia des de Montanyana i des d'Areny cap a Benavarri, i més enllà cap a Tamarit i la terra plana : Viacamp es troba, doncs, *via al Camp*, si prenem aquest mot en el sentit, llatí i encara conservat, de 'la terra plana', el mateix que té en *el Camp de Tarragona*, *el Camp de Llíria* o *el Camp d'Elx*. Aquest ús quasi preposicional de *via*, no gaire diferent del que té en *viafora* (vegeu *via de* en doc. castellà de 1057, Mz. Pidal, *Orig.*, § 77.8) és molt apropiat per a la toponímia i n'hi ha d'altres casos en la castellana (*Viabélez*, *Viadango*, *Viduerna*, *Viadañes*, Mz. Pidal, *Orig.*². § 61 *bis*) i algun en la catalana, com ara St. Llop de *Viabrea* (terme de Riells de Montseny), que es troba en el camí vell de Gualba a *Breda*; *Viaubarra*, partida de Rallui (< *Via a Ovarra*).

VILELLA DE CINCA (B. Cinca); ofic. : *Velilla de Cinca*. **Pron. pop.** : *bilèla* (6), *bilèla de sijnka* (1), *beliła* (solament en un poble llunyà). Gentilici humorístic : *caparrers*.

Docum. ant. : no en tinc. Poble d'aspecte molt recent. El parlar és català pur però amb base articulatòria castellana.

Etim. : Diminutiu de *vila*, ll. VILLA.

*
**

Per acabar, dos mots sobre *Ribagorça*. Avui aquest nom en l'ús català comú vacil·la entre el gènere masculí i el femení (*el R.*, *la R.*) i entre el timbre *ò* i *ó*, potser amb un lleuger predomini de la primera alternativa en tots dos casos. El gènere masculí és evidentment imitat del de *Pallars*, nom molt més popular. Si això és el que passa en el català comú, en l'ús del país *Pallars* també és molt més popular que *Ribagorça*: aquest la gent sense lletra no l'usa i a penes si coneix un poc el de la *Noguera Ribagorçana* i algun altre ús de l'adjectiu *ribagorçà*. Pel que fa a *Ribagorça*, no deixa, però, d'haver-hi hagut cert ús tradicional i popular, si bé en cercles més elevats. A tres velles famílies cultes, vinculades al país, les famílies Pac i Ballarín (de Roda) i la de Violant i Simorra (de Sarroca de B.), l'he sentit pronunciar amb *ó* tancada i usat generalment com a femení. Aquest timbre ha d'ésser el primitiu, puix que coincideix amb la manca constant de diftongació en aragonès i castellà. D'altra banda coincideix amb la forma *Ripacurtia*, *-cia*, que predomina en baix llatí de totes les èpoques, i hi domina completament en l'època tardana, com a conseqüència de la tradició erudita iniciada pel Cronicó de Domènec, fi del segle XI, i continuada pels successius cronicons d'Alaó del segle XII (Abadal, *P. i R.*, p. 18 i ss.). Val a dir que en els documents més antics la cosa és menys constant, però al capdavant importa poc perquè el que apareix en aquests és quasi solament l'adjectiu: *Ripacoricensis* anys 955 i 966 (Abadal, n° 166 i 179), *Ripacurtiensis* un poc més tard, però *valle Ripacurcana* en el que sembla ésser el més antic testimoni autèntic del mot, any 905 (Abadal, n° 106). Ara bé, en el cas de l'adjectiu, essent àtona la vocal, a penes interessa, com a indicatiu del seu timbre romànic, que sigui *o* o *u*. L'únic testimoni documental del substantiu que veig en un document de l'època més arcaica és *valle Ripacorca*, ja més tardà, de l'any 939 (Abadal, n° 146), i al capdavant això tampoc no s'oposa a una *ó* tancada (mentre que la *u* sí que s'oposa a una *ò* oberta).

El que és constant en el llatí medieval és la *-c-* pretònica. I en català es troba quasi sempre *-g-*, però tanmateix *Ribacorça* en un doc. català de 1305 (*Bol. Acad. B. Letras*, VI, 51). De manera que res no s'oposa a mirar el cas com a paral·lel al de *regonèixer* al costat de *reconèixer* o al de *Mamagastre* (*Montmagastre*) *MAMMA CASTRI*, com un cas de *c-* inicial sonoritzada per la unió constant amb un element proclític. En canvi sí que em sembla difícil de conciliar la constància de la *-c-* lla-

tina i el timbre tancat de la *o* amb l'etimologia proposada per Rohlf's (*BhZRPb.*, LXXXV, § 112) : Barèges *gòrso*, gascó pirinenc *bouerce* « précipice, ravin » (Sarrieu, *Bouts dera Mountainho*, XXIV, 78), que potser ve del gal *GÖRTIA « haie », llemosí *gòrso* « haie », « lieu rempli de décombres ou de pierres », també molt freqüent a la toponímia del Cantal (vegeu el diccionari d'Amé, amb testimonis des de 1237) : si la *-c-* de *Ripacurtia* fos deguda a una falsa llatinització no seria tan constant ; i, al contrari, una *-g-* originària, davant labial, almenys ocasionalment desapareixeria. D'altra banda és clar que no es pot pendre seriosament l'etimologia dels papers de la família Bardaxí de Graus (segle XVII) : « de un pretor que lo governaba [el condado de Ribagorza], llamado *Curcio Ripa* » (*Butll. de l'Assoc. d'Excursions Cat.*, XI, 115).

No hi ha dubte que el primer component és el ll. RĪPA, i segurament amb el sentit específic que té avui *riba* a la nostra comarca, és a dir 'pendent escarpat format per una ensulsiada de terra guixenca o argilosa'. Les ensulsiades (allà *solsuïts*, *solsiders*) són extraordinàriament freqüents avui a tota Ribagorça, molt més encara que a la veïna Conca de Tremp, on és famosa la que destruï l'antic poble de Puigcercós. Recordo, entre altres moltíssims casos actuals, la impressió de terror pintada a la cara de la masovera de Ca del Nen de Cornudella quan em descrivia els sorolls sords i subterranis amb què havia començat el gran *solsider* que amenaça la seva propietat. Però els casos més antics i ja datables almenys des del segle X, són en munió : vegeu el que dic de *Rallui*, més amunt (s. v. *Beranui*, nota). L'excel·lent subjecte meu de Claravalls, vell de més de 80 anys, va haver de fer mitja hora de marxa de muntanya per ensenyar-me l'únic indret practicable, entremig d'un veritable dèdal d'ensulsiades, que em conduiria fins a Berganui, si encertava l'itinerari que, dalt estant de la timba, en mostrava fins al final ¹; i encara em sonen a les orelles les paraules que em repetia commogut, des de lluny, quan jo ja anava baixant : « no es cale per las *ribaaas* ! », pronunciades en català local, però amb la característica entonació aragonesa.

Aquest és ben bé el país de les *ribes tallades*. I no seria sorprenent que això s'hagués anomenat amb un *CŪRTIUS, -A, derivat, amb el sufix adjectival -IUS, del verb CURTARE que ha donat *cortar* a l'Aragó. En l'estat de coses que ens presenten els documents conservats, fóra també possible i

1. Pel que he dit del nom *La Baella* (vegeu *Baells*) es veu que aquesta configuració ja existia des d'antic, sembla que des del temps en què encara s'usaven plurals neutres en -A.

àdhuc versemblant d'admetre que el nom primitiu fos *RIPA CÛRTA*, amb *CÛRTUS* 'tallat', com a participi truncat de *CURTARE*, des d'on s'hauria format l'adjectiu *RIPACURTIANUS* (documentat, com hem vist, abans que el substantiu *Ribagorça*, encara avui més popular que aquest, i més tard variat artificialment en *Ripacurtiensis*, que no arribà mai a entrar en l'ús oral). Oblidat *RIPA CURTA*, la necessitat de fornir un paral·lel a *Pallars*, obligaria més endavant a crear el secundari *Ripacurtia*, *Ribagorça*. *Corto* amb el valor de *cortado* figura, per exemple, en el text aragonès Vidal Mayor, de mitjan segle XIII (I, 60, 4), en un vell refrany castellà citat ja per Juan Ruiz i d'altres (*HispR.*, IX, 32), i encara s'usa en el portuguès d'Èvora (*RLus.*, XXXI, 155). És una hipòtesi potser condemnada a no passar mai de suposició versemblant, però contra la qual no es veuen objeccions de pes. En tot cas, en una o altra d'aquestes dues formes, em sembla clar que la segona meitat de *Ribagorça* deu derivar del verb *CURTARE* 'tallar'.

Joan COROMINAS.

ÍNDIX ALFABÈTIC

(no s'hi inclouen els noms tractats en llur ordre alfabètic.)

<i>Abellasius</i> , ll. vegeu s. v.	Betesa	<i>Bafallui</i>	vegeu s. v.	Beranui, n.
' <i>Abū</i> , ' <i>Abī</i> , àr.	Beseit	<i>baït</i> , àr.		Beseit
' <i>aïn</i> , àr. (pl. ' <i>uyūn</i>)	Massalió	<i>Baldellóu</i>		Valldellou
<i>Alàs</i>	Lasquarri	<i>Baliera</i>		Cornudella
<i>Albocàsser</i>	Calaceit	<i>Ballui</i>		Beranui, n.
<i>Alcampel</i>	El Campell	<i>Barruera</i>		Betesa
<i>Altorricó(n)</i>	El Torricó	<i>Bascui</i>		Beranui, n.
<i>amnis</i> , ll.	Cornudella	<i>Batargüé</i>		Beranui, n.
<i>Anoia</i>	Cornudella	- <i>be</i> , basc		Bono <i>i</i> Nonasp
<i>Ansa i Anselles</i>	Bonansa	<i>be(e)</i> , basc		Benavarri
<i>Anyué</i>	Beranui, n.	<i>Benifaió</i>		Faió
<i>aportellada</i>	La Portellada	<i>Beraxensis</i>		La Canyada
<i>Arasan(ç)</i>	Calassanç	<i>Bergantes</i>		Aiguaviva
<i>aratç</i> , basc	Lasquarri	<i>Beric i Berix</i>		La Canyada
<i>arca</i>	Torredarques	<i>Bernui</i>		Beranui
<i>Aspe</i>	Nonasp	<i>bide</i> , basc		Fondespatla
<i>Aurentius</i> , ll.	Sant Orenç	<i>Bonabè</i>		Bono
- <i>aç</i> , basc	Gavasa	<i>Borrell</i>		Camporrells
<i>Azanuy</i>	Açanui	<i>Brani</i>		Beranui
<i>Azpe</i>	Nonasp	<i>Bre(d)a</i>		Viacamp

<i>Brigantes</i> , cèlt. vegeu s. v.	Aiguaviva	<i>jaex</i> , ll.	vegeu s. v.	Fet
<i>buno</i> , basc	Bono	<i>fauces</i> , ll. (> <i>foç</i>)		Fondespatla
<i>burrus</i> , ll.	Camporrells	<i>Faura</i>		Favara
		<i>fawwāra</i> , àr.		Favara
c->g-, darrere mot en vocal final	Monesma <i>i al final</i>	<i>Fenerui</i>		Beranui, n.
<i>Cabarrui</i>	Beranui, n.	<i>Fesqüè</i>		Beranui, n.
<i>Cabui</i>	Beranui, n.	<i>Fonterbui</i>		Beranui, n.
<i>Cajigar</i>	St. Esteve del M.	<i>Foç Calanda</i>		Fondespatla
<i>Calamocha</i>	Calassanç	<i>fragosus, fragum</i> , ll.		Fraga
<i>Calanda</i>	Fondespatla	<i>fraxinus</i> , ll.		Fresneda
<i>calvarium</i> , ll.	Calbera	<i>furn(ul)us</i> , ll.		Fórnols
<i>Cambrenui</i>	Beranui, n.	<i>Gabàs</i>		Gavasa
<i>campus</i> , ll.	Viacamp	<i>gabe</i> , basc		Gavasa
<i>Canadal</i>	Calladrons	<i>Gavàs</i>		Gavasa
<i>Canalda</i>	Fondespatla	<i>gorri</i> , basc		Lasquarri <i>i</i> Llaguarres
<i>canna</i> , ll.	Fondespatla	<i>Gudhild</i> , germ.		Güel
<i>carragó</i>	Lluçars			
<i>casa</i> , ll.	Calladrons	<i>Halléf</i> , àr.		Castigaleu
<i>castanus</i> , ll.	Castanesa	<i>Hayyún</i> , àr.		Faió
<i>castellum</i> , ll.	Castigaleu	<i>Hlothari</i> , germ.		Lliterà
<i>Casterner</i>	Betesa			
<i>Casternui</i>	Beranui, n.	<i>-i</i> de suport		Merli
<i>Castissent</i>	Castigaleu	<i>i</i> per <i>e</i> davant 3 cons.		Pilzà
<i>castrum</i> , ll.	Casserres <i>i</i> Monesma	<i>Ibn</i> , àr.		Benavarri
<i>cauba</i>	Calbera			
<i>Censui</i>	Beranui, n.	<i>jonc (junc)</i>		Valljunquera
<i>La Cerollera</i>	La Sorollera			
<i>-ch</i>	La Canyada	<i>kunkurr</i> , basc		Beranui, n.
<i>Concurrèll</i>	Beranui, n.			
<i>cornētum</i> , ll.	Cornudella	<i>-l</i> no velar		Ràfels
<i>La Corriu</i>	Llaguarres	<i>-l</i> secundària		Fórnols
<i>Corronco i Corroncui</i>	Beranui, n.	<i>lac(te)</i> , ll.		St. Esteve de Llitera
<i>corto</i> cast.	<i>al final</i>			
<i>crepita</i> , ll.	Cretes	<i>Ladrón</i>		Calladrons
<i>curtare</i> , ll.	<i>al final</i>	<i>Lagor</i>		Llaguarres
		<i>lakarr (-korr)</i> , basc		Llaguarres
<i>-d- < ce</i>	Fondespatla	<i>lats</i> , basc		Lasquarri
<i>Dellui</i>	Beranui, n.	<i>laus, -dis</i> , ll.		Valldeu
		<i>legorr</i> , basc		Llaguarres
<i>e' + labial > o' + labial</i>	Estopanyà	<i>Lescar</i>		Lasquarri
<i>En-</i>	Nerill	<i>Ligüerre</i>		Llaguarres
<i>Erill</i>	Nerill	<i>Liuthari</i> , germ.		Lliterà
<i>-esa</i>	Castanesa	<i>Ll- < l-</i>		Lasquarri, Llaguarres <i>i</i> Ral-
<i>Estives</i>	Beranui			

vegeu s. v.	lui (<i>s. v.</i> Beranui)	<i>Navarqüé</i>	vegeu s. v.	Nerill
-ll = -l	Güel	<i>Navarro</i>		Benavarri
-LL-, resultats a Ribagorça	Betesa <i>i</i> Camporrells	<i>Navarrui</i>		Beranui, n.
<i>Llarqüé</i>	Beranui, n.	<i>Nerellà</i>		Nerill
<i>Llavarco</i>	Fórnols	<i>Nestui</i>		Beranui, n.
<i>lle(i)t</i>	St. Esteve de Ll.	<i>Nompot</i>		Nonasp
<i>Llitera</i>	St. Esteve de Ll.	<i>Nuncarga</i>		Nonasp
<i>Llitrà</i>	Lliterà	<i>Nuño</i>		Nonasp
<i>Llorri</i>	Beranui, n.	-o mossàrab		Fórnols
<i>llossar</i>	Lluçars	ö < ua		Lasquarri, Llaguarres
<i>Les Llosses</i>	Lluçars	<i>Onestui</i>		Beranui, n.
<i>locidare</i> , b. ll.	Lluçars	<i>Orenç</i>		Sant Orenç
<i>lorr</i> , basc	Beranui, n.	<i>Paladró(ns)</i>		Calladrons
<i>Lozares</i>	Lluçars	<i>palus</i> , -udis, ll.		Les Paüls
<i>macella</i> , ll.	Maella	<i>Parpallui</i>		Beranui, n.
<i>malh</i> 'tossal' gc.	St. Estevedel M.	<i>Pedruí</i>		Beranui, n.
<i>Malmarrui</i>	Beranui, n.	<i>Pinnetis</i> , ll.		Pilzà
<i>mamma</i> , ll.	Monesma <i>i al final</i>	<i>podium</i> , ll.		Purroi
<i>mánzal</i> , àr.	Massalió	<i>qal^a</i> , àr.		Calaceit, Calasanz
<i>Margalef</i>	Castigaleu	<i>La Quar</i>		Llaguarres
<i>Marradui</i>	Beranui, n.	<i>quejigo</i> , cast.		St. Esteve del Mall
<i>Matarranya</i>	Favara	<i>rafal</i>		Ráfels
<i>matrán</i> , àr.	Favara	<i>Râfol(s)</i>		Ráfels
<i>maximus</i> , -a, ll.	Monesma	<i>rahl</i> , àr.		Ráfels
<i>Mequinès</i>	Mequinensa	<i>Rallui</i>		Beranui <i>i al final</i>
<i>Merl(us)</i> , germ.	Merli	<i>re(b)al(a)</i> , cast.		Ráfels
<i>Mesquí</i>	Bellmunt	<i>Relluçà(r)s</i>		Lluçars
<i>Miknèsa</i>	Mequinensa	<i>riba</i>		<i>al final</i>
<i>miskín</i> , àr.	Bellmunt	<i>Ribagorça</i>		<i>al final</i>
<i>Monevui</i>	Beranui, n.	<i>roure</i>		Vall-de-roures
<i>mons</i> , ll.	Monesma	<i>-rri</i>		Benavarri
<i>Montfort</i>	Nonasp	-s dissimilada		Camporrells
<i>Montlleó</i>	Massalió	<i>Sadernes</i>		Serradui
<i>Montmagastre</i>	Monesma, <i>Peralta i al final</i>	<i>Saderra</i>		Serradui
<i>Montmaneu i Montmeneu</i>	Monesma	<i>sá^eid</i> , àr.		Saidí
<i>Montmesa</i>	Monesma	<i>Sa^eîd</i> , àr.		Beseit
<i>La Mora</i>	Peralta	<i>La Saida</i>		Saidí
<i>morró</i>	Castellonroi	<i>-säma</i> , cèlt.		Monesma
-N' conservada	Castellonroi			
<i>Nagol</i>	Nerill			

<i>Sanç</i>	vegeu s. v.	Calassanç, Castigaleu	- <i>üba</i> - <i>ui</i>	vegeu s. v.	Tolba Beranui, Açanui, Montanui, Serradui
<i>Sant Llop de Viabrea</i>		Viacamp			
<i>Sanui</i>		Açanui			
<i>Sarrui</i>		Beranui, n.			
<i>Semenestui</i>		Beranui, n.	<i>vadum</i> , ll.		Baells
<i>Serbui</i>		Beranui, n.	<i>Valeri</i>		Cornudella
<i>Serenui</i>		Beranui, n.	<i>Valira</i>		Cornudella
<i>serra</i>		Casserres	<i>Valldarques</i>		Torredarques
<i>Seterrae</i>		Serradui	<i>Velilla</i>		Vilella, La Torre de Vilella
<i>solsides, solsidars, solsuïts</i>		Cretes i al final			
<i>spatha</i> , ll., 'espadat'		Fondespatla	<i>veranus</i> , ll.		Beranui
<i>spissus</i>		Espés	<i>via</i>		Viacamp
<i>Stephanios</i> , - <i>ia</i>		Estopanyà	<i>Viabrea</i>		Viacamp
<i>tamarix</i> , ll.		Tamarit	<i>Villargüé</i>		Beranui, n.
<i>Tarnadui</i>		Beranui, n.	<i>Vin-</i>		Benavarri
<i>Tastavins</i>		Mont-roig	<i>Visalibons</i>		Betesa
<i>Tolobis</i>		Tolba			
<i>tormo</i>		Vall del Tormo	<i>Xercavins</i>		Mont-roig
<i>ua</i> = <i>ò</i>		Lasquarri i Llaguarres	<i>Zaid</i> , àr. <i>Zaidin</i>		Beseit, Calaceit Saidí